Virtuální rekonstrukce rozptýlených provenienčně bohemikálních knižních celků v tuzemských i zahraničních knihovnách
NAKI II
(DG18P02OVV009)

METODIKA PRŮZKUMU, REVIZE A PASPORTIZACE HISTORICKÉHO KNIHOVNÍHO FONDU

Richard Šípek, Pavel Hájek, Petr Mašek, Tereza Paličková

Národní muzeum
Národní památkový ústav
Národní knihovna ČR

Autorky oponentských posudků:
prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc. – Historický ústav AV ČR
PhDr. Václava Horčáková – Historický ústav AV ČR

Obsah

ÚVOD 3

POJMY Z OBLASTI HISTORICKÉHO FONDU 3

LEGISLATIVA REGULUJÍCÍ SPRÁVU HISTORICKÉHO KNIHOVNÍHO FONDU 17

GRANTOVÉ PROGRAMY NA PODPORU UCHOVÁVÁNÍ, OCHRANU, PREZENTACI A ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ HISTORICKÝCH KNIHOVNÍCH FONDŮ 20

PRODEJ A VÝVOZ SBÍRKOVÝCH PŘEDMĚTŮ A PŘEDMĚTŮ VYSOKÉ KULTURNÍ HODNOTY 21

REPRODUKCE LITERÁRNÍCH DĚL A AUTORSKÉ PRÁVO 22

DEPOZITÁŘ A JEHO ZABEZPEČENÍ 23

MANIPULACE S HISTORICKÝM KNIHOVNÍM FONDEM 25

EVIDENCE HISTORICKÉHO KNIHOVNÍHO FONDU 27

INVENTARIZACE A REVIZE HISTORICKÉHO KNIHOVNÍHO FONDU 31

PROVENIENČNÍ PRŮZKUM HISTORICKÉHO FONDU 33

PREZENTACE HISTORICKÝCH KNIHOVNÍCH FONDŮ 46

POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA 65

ZÁKONY A NORMY 73

ÚVOD

Tato metodika je určena majiteli či správci historického knihovního fondu, který nemá odborné vzdělání a měla by tak poskytnout základní informace pro jeho správu, ochranu a základní zpracování. Neklade si nároky na úplnost a je spíše základní orientační pomůckou v počátcích práce s historickým knižním fondem. Uvede uživatele do legislativy platné na našem území, která se této problematiky týká a reguluje ji. Osvětlí čtenáři zákonnou definici historického knihovního fondu, rozdíl mezi sbírkou a „prostým" historickým knihovním fondem. Uvede ho do základů evidence a zpracování knih historického fondu a také do metody rekonstrukce jeho historie a vývoje, která představuje u historických knihovních fondů nedílnou složku jejich zpracování a pasportizace. Zvláštní pozornost věnuje uložení historického fondu a vhodným klimatickým podmínkám.

Odkazuje také na podrobnější literaturu, která se věnuje konkrétním aspektům péče o sbírku.

Metodika je tedy koncipována především jako praktická pomůcka pro řešení konkrétních problémů i administrativních procesů předepsaných správci a majiteli sbírky českou legislativou. Její text vychází z dlouholeté zkušenosti autorů s evidencí, logistikou i prezentací historických knihovních fondů v Národní knihovně ČR, v Národním muzeu a v Národním památkovém ústavu.

POJMY Z OBLASTI HISTORICKÉHO FONDU[1]

RUKOPIS

V širokém slova smyslu je to každý rukou psaný dokument nebo textová předloha pro sazbu (ať již napsaná na stroji nebo ve formě textového dokumentu). V historickém fondu se nejčastěji jedná o ručně psanou knihu. Od vynálezu knihtisku existovala rukopisná kniha paralelně s tištěnou a význam rukopisné knihy se pozvolna umenšoval.

[1] Definice pojmů čerpají z těchto publikací: KTD; SCHEUFLER 1993; VOIT 2008; ZÁKLADNÍ PRAVIDLA.

Z hlediska formy lze rukopisy dělit na svitky a kodexy. Svitek představuje starší formu sestávající se z listů slepovaných do následně svinutého pásu. V pozdní antice jej postupně nahrazuje kodex, tj. svazek listů svázaných ve hřbetu.

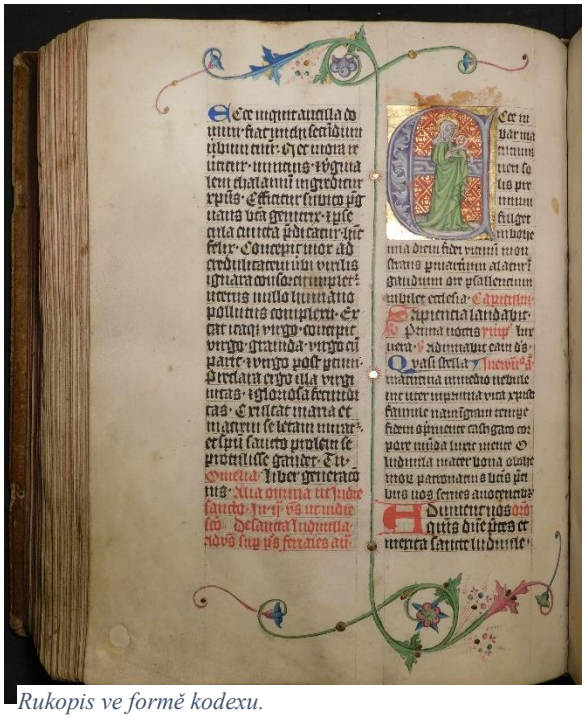

Rukopis ve formě kodexu.

Věda komplexně zkoumající rukopisy se nazývá kodikologie.

Rukopis ve formě svitku.

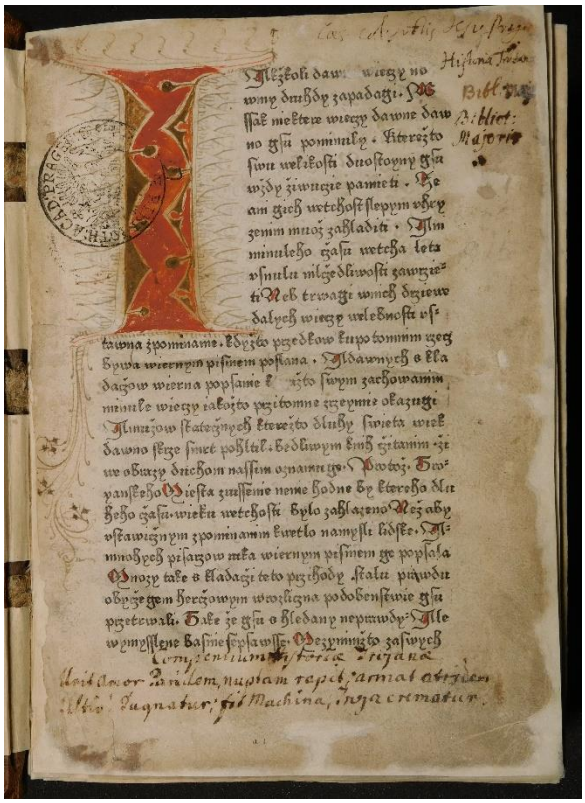

PRVOTISK

Prvotisk, též inkunábule, je tištěná kniha zhotovená pomocí pohyblivých liter v období od vynálezu knihtisku do roku 1500 včetně. Svou vnější podobou, písmem, výzdobou a úpravou prvotisky zpočátku napodobovaly dobovou rukopisnou knihu, proto první tištěné knihy, obdobně jako středověké rukopisné knihy, nemají titulní listy, ale začínají tzv. incipitem. Informace o tiskaři, místě a dataci tisku jsou uvedeny v závěru knihy v tzv. kolofonu.

Podobor knihovědy věnovaný prvotiskům se nazývá inkunábulistika.

STARÝ TISK

Starý tisk je kniha vytištěná mezi lety 1501–1800 včetně. V širším pojetí představuje horní časovou hranici zavedení strojového tisku v 19. století (v českých zemích roku 1860, současně horní časová hranice historického knihovního fondu). V rámci tisků 16. století rozlišujeme ještě dvě podkategorie starých tisků. Knihy vytištěné v letech 1501–1520 se označují jako postinkunábule a knihy vzniklé v letech 1501–1550 jako paleotypy (rané tisky).
Všestranným studiem starých tisků se zabývá knihověda.

EDICE 19. A 20. STOLETÍ

V širším pojetí jde o knihy vydané od roku 1801. Z hlediska typografie se knihtisk v té době otevřel novým grafickým technikám. V 19. století došlo k industrializaci tisku a estetika knihy se částečně podřídila masové výrobě. K návratu k ruční sazbě a náročné typografické úpravě knih došlo na přelomu 19. a 20. století v podobě bibliofilií.
Do počátku 19. století byl výrobce (tiskař) knihy často také nakladatelem a knihkupcem. S nástupem průmyslové revoluce do oblasti knihtisku se tyto role rozdělily a začaly vznikat nakladatelské domy, často specializované na určitý úsek edičního modelu a konkrétní typ literatury.

TEXTOVÉ DOKUMENTY

Monografie – publikace skládající se z jedné nebo z většího počtu částí tvořících jedinou bibliografickou popisnou jednotku. Od 19. století se monografií rozumí především dokument, který systematicky a podrobně pojednává o jednom, zpravidla úzce vymezeném tématu.

Monografie může vzniknout i spojením příspěvků jednoho nebo více autorů. V případě skupiny autorů se pak označuje i jako kolektivní monografie.

Sborník – představuje vydání dvou nebo více samostatných, obvykle tematicky příbuzných textů pod jedním názvem. Autoři bývají uvedeni buď u každého textu zvlášť, nebo na

společném titulním listu. Pro beletristické sborníky se od 17. století vžilo pojmenování almanach.

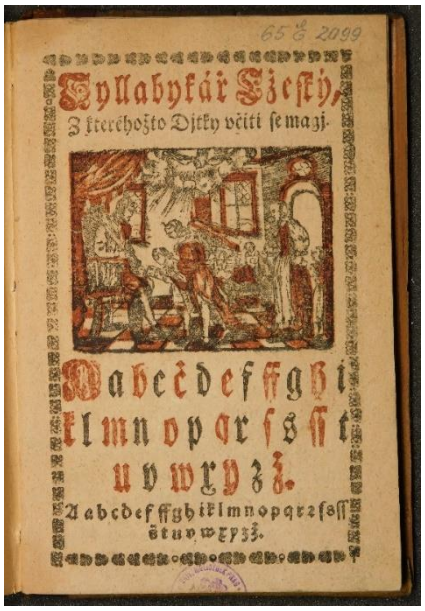

Český slabikář.

Učebnice – dokument podávající výklad poznatků z určité teoretické či praktické oblasti lidského vědění nebo činnosti, který je primárně určen k institucionálnímu vzdělávání dětí a mládeže. Zpravidla se vyznačovaly jednoduchou typografickou úpravou a byly vázány v prostých nezdobených a pevných vazbách. Často nesou čtenářské stopy po svých majitelích (většinou je postupně používalo několik studentů) v podobě přípisků, podtrhávání, škrtání či kreseb.

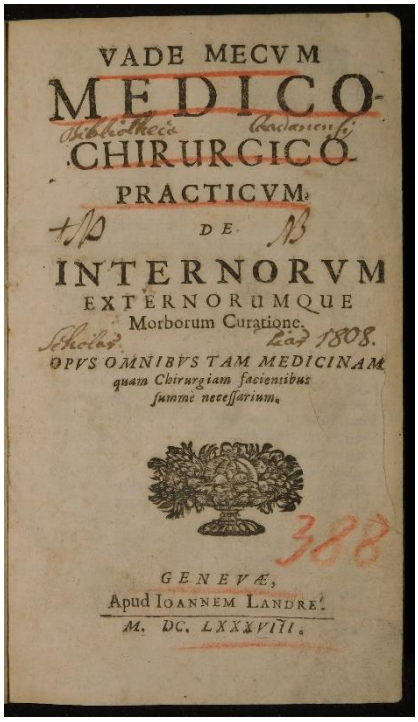

Lékařská příručka.

Příručka (někdy též rukověť) **–** publikace, která přehledně shrnuje informace z určitého oboru či oblasti. Latinsky se tato shrnutí poznatků nazývala *compendium, repertorium* či *vademecum*.

Encyklopedie – kniha souhrnně zpracovávající základní poznatky z jednoho nebo více vědních oborů, eventuálně se snažící postihnout veškeré lidské vědění, zpravidla uspořádaná abecedně. Ve středověku a raném novověku se tyto naučné slovníky nazývaly lucidář (*elucidarius*) nebo *organon* (nástroj), *speculum, summa*, popřípadě *lexicon*. Od počátku 17. století přibyl ještě termín *theatrum*. Jan Amos Komenský zavedl označení *pansophia* (vševěda).

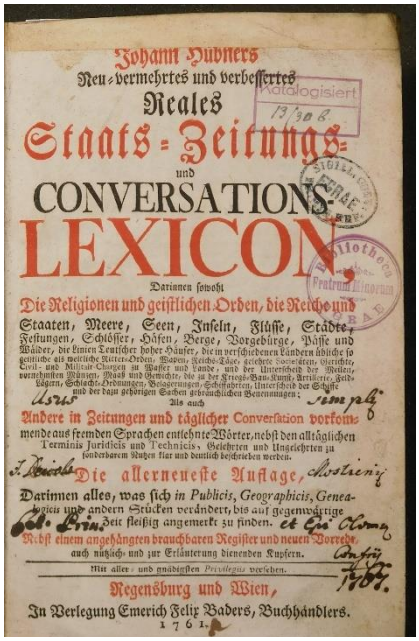

Encyklopedické dílo Conversations-Lexicon.

Slovník (někdy též lexikon) – představuje souhrnné zpracování slovní zásoby jazyka či její vymezené části s připojeným výkladem, ekvivalentem nebo překladem do jiného jazyka podle poslání díla. Nejčastěji jsou uspořádány abecedně, ale vyskytuje se i členění systematické, tematické

či podle pojmové souvislosti, popř. pro básnické účely prozodické. Ve středověku a raném novověku se pro slovníky používala řada výrazů: *dictionarius*, *nomenclator*, *thesaurus*, *vocabularius*, *etymologicon*, *glossarium*, *idioticon*, *onomasticon* či *synonymicon*. Syntéza těchto dílčích lexikografických oblastí bývala později pojmenována *Gradus ad Parnassum*.

Ročenka – publikace vycházející jednou ročně za účelem přehledně zpřístupnit informace různého druhu ve vztahu k určité zemi, regionu, instituci nebo oboru.

Vědecko-kvalifikační práce – odborná práce sloužící jako podklad pro udělení akademického, vědeckého či pedagogického titulu. Mezi tisky se objevují od konce 16. století především disertační teze, často nákladně zdobené.

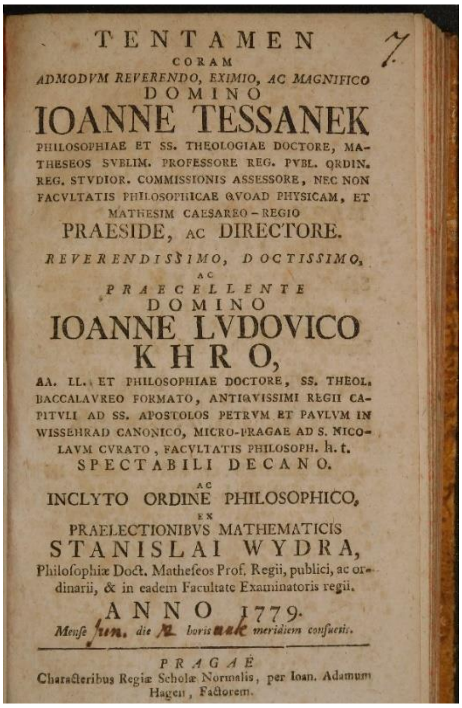

TENTAMEN
CORAM
ADMODUM REVERENDO, EXIMIO, AC MAGNIFICO
DOMINO
IOANNE TESSANEK
PHILOSOPHIAE ET SS. THEOLOGIAE DOCTORE, MATHESEOS SUBLIM. PROFESSORE REG. PUBL. ORDIN. REG. STUDIOR. COMMISSIONIS ASSESSORE, NEC NON FACULTATIS PHILOSOPHICAE QUOAD PHYSICAM, ET MATHESIM CAESAREO-REGIO
PRAESIDE, AC DIRECTORE.
REVERENDISSIMO, DOCTISSIMO, AC PRAECELLENTE
DOMINO
IOANNE LUDOVICO KHRO,
AA. LL. ET PHILOSOPHIAE DOCTORE, SS. THEOL. BACCALAUREO FORMATO, ANTIQUISSIMI REGII CAPITULI AD SS. APOSTOLOS PETRUM ET PAULUM IN WISSEHRAD CANONICO, MICRO-PRAGAE AD S. NICOLAUM CURATO, FACULTATIS PHILOSOPH. h. t. SPECTABILI DECANO.
AC
INCLYTO ORDINE PHILOSOPHICO,
EX
PRAELECTIONIBUS MATHEMATICIS
STANISLAI WYDRA,
Philosophiæ Doct. Matheseos Prof. Regii, publici, ac ordinarii, & in eadem Facultate Examinatoris regii.
ANNO 1779.
Mense Jun. die ... horis ... meridiem consuetis.
PRAGAE
Characteribus Regiæ Scholæ Normalis, per Ioan. Adamum Hagen, Factorem.

Univerzitní disertace.

Administrativní a legislativní dokument – obsahuje zákony, předpisy či vyhlášky. Administrativní tisky obsahovaly texty, které upravovaly vztahy mezi určitým stupněm státní nebo církevní správy a obyvatelstvem v oblastech správní, soudní, poddanské, hospodářské, finanční, vojenské, bezpečnostní či církevní agendy. Dle obsahu, funkce a formy vydání rozlišujeme **sněmovní artikule**, **akta**, **cirkulář**, **direktář**, **formulář**, **patent** a **mandát**, **titulář** a **formy listů** (*Formularbuch*, *Musterbuch*).

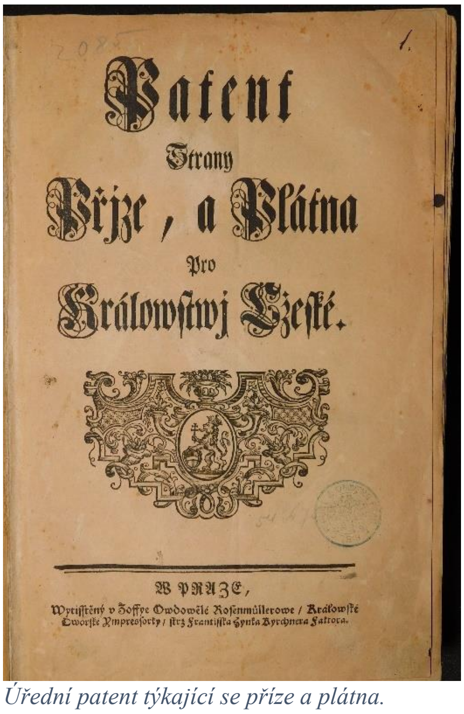

Patent
Strany
Příze, a Plátna
pro
Králowstwj České.
W PRAZE,

Úřední patent týkající se příze a plátna.

Separát – samostatný výtisk článku publikovaného dříve v časopisu či sborníku.

Novinový leták – je novodobé označení publicistického dokumentu, obvykle nevelkého rozsahu, který přinášel dobové aktuality. Od 18. století ho postupně vytlačují periodicky vydávané noviny a časopisy.

Jednolist – označení tisku ve formě z jedné strany potištěného listu užívaného k rozmanitým účelům, především k rychlému šíření zpráv, reklamy a agitace, ale sloužící i pro tisk kalendářů, formulářů nebo k devocionálním účelům. Důležitým typem jednolistové tiskařské produkce byly od počátku knihtisku kalendáře a minuce, tedy návody na pouštění žilou (*minutio sanguinis*) v určité dny.

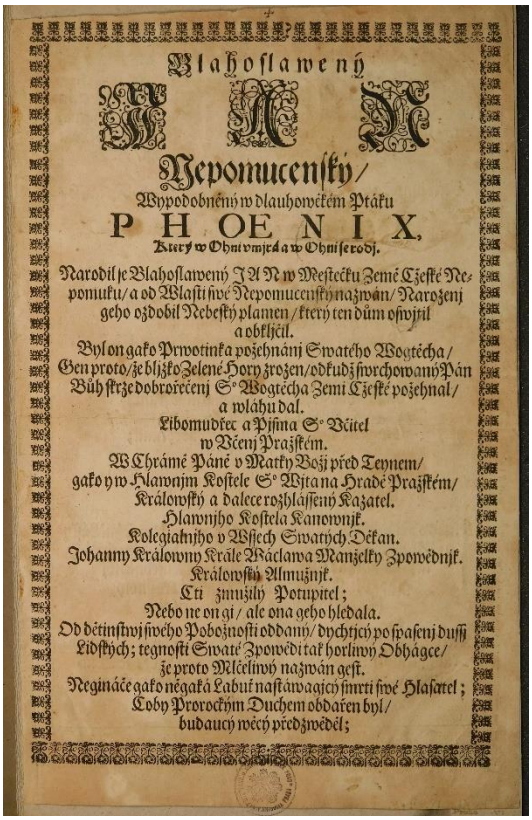
Blahoslawený
JAN
Nepomucenský/
Wypodobněný w dlauhowěkém Ptáku
PHOENIX,
Který w Ohni vmjrá a w Ohni se rodj.
Narodil se Blahoslawený JAN w Městečku Země Cžeské Nepomuku/ a od Wlasti swé Nepomucenský nazwán/ Narozenj geho ozdobil Nebeský plamen/ který ten dům oswjtil a obkljčil.
Byl on gako Prwotinka požehnánj Swatého Wogtěcha/ Gen proto/ že bljzko Zelené Hory zrozen/ odkudž swrchowaný Pán Bůh skrze dobrořečenj S° Wogtěcha Zemi Cžeské požehnal/ a wláhu dal.
Libomudřec a Pjsma S° Včitel w Včenj Pražském.
W Chrámě Páně v Matky Božj před Teynem/ gako y w Hlawnjm Kostele S° Wjta na Hradě Pražském/ Králowský a dalece rozhlássený Kazatel.
Hlawnjho Kostela Kanownjk.
Kolegialnjho v Wssech Swatých Děkan.
Johanny Králowny Krále Wáclawa Manželky Zpowědnjk.
Králowský Almužnjk.
Cti zmužilý Potupitel;
Nebo ne on gi/ ale ona geho hledala.
Od dětinstwj swého Pobožnosti oddaný/ dychtjcý po spasenj dussj Lidských; tegnosti Swaté Zpowědi tak horliwý Obhágce/ že proto Mlčeliwý nazwán gest.
Negináče gako něgaká Labuť nastáwagjcý smrti swé Hlasatel;
Coby Prorockým Duchem obdařen byl/ budaucý wěcý předzwěděl;

Jednolist ke cti sv. Jana Nepomuckého.

Horliwá Píseň
K Swatýmu Janu
Nepomuckýmu,
Patronu wssech opusstěných Syrotkuw a Wdow.
Wytisstěná w Hoře Kuttny.

1Kramářská píseň ke cti sv. Jana Nepomuckého.

Kramářské tisky – představují pomocný název pro formálně i obsahově různorodou kategorii tištěných dokumentů, která se vyznačuje anonymními původci (autory i tiskaři), formou vydání (nedbalá typografie, malý formát a méně kvalitní papír) a způsobem distribuce (prodejem na trzích, poutích a slavnostech). Obsahem se nejčastěji jednalo o písně, modlitby, legendy, litanie, básně apod.

Drobné tisky – slouží jako pomocné označení žánrově i obsahově různorodé kategorie dokumentů tištěných ve formě jednolistu či složky s nemnoha listy. Jedná se především o kramářské a pověrečné tisky, knížky lidového čtení, epištoly, evangelia a modlitby, devoční a volnou grafiku, hrací karty, nakladatelské a knihkupecké nabídky, pozvánky, novoročenky, oznámení apod.

Bibliofilie – v užším významu slova označuje publikaci s vysokou estetickou hodnotou a kvalitním typografickým, výtvarným nebo knihvazačským zpracováním. Vycházejí v nízkých nákladech a bývají předmětem sběratelského zájmu. Jednotlivé výtisky jsou často číslovány a opatřeny podpisem autora, ilustrátora, typografa či knihvazače.

PERIODIKA

Noviny – periodická publikace informující o aktuálních politických, ekonomických, kulturních a jiných tuzemských i zahraničních událostech. Charakteristickým rysem je průběžné označení čísla, ročníku a data vydání. Objevují se od 18. století, kdy postupně nahrazují novinové letáky. Texty byly řazeny dle korespondenčních míst, ze kterých byly zprávy odeslány. Typickými motivy výzdoby novinových tisků byly viněty s motivem postilionů, posla bohů Merkura či personifikované pověsti (Fámy).

Kraméryusowy
Cýſ. k. Pražſké Poſſtowſké Nowiny.
Roku 1791. Nro. 1.
W Sobotu dne 1 Ledna.
Třetj ročnj běh.

Spiſowatel k ſwým dobrotiwým Čtenářům.

Běh ſwěta ten geſt, y wſſecky wěcy w něm tak zřjzeny gſau: že gedny pomigj, a druhé naſtáwagj. A tjm gedjným myſl lidſká vkogena býwá, že ſkrze takowé nevſtálé změny člowěk toho dobrého, kteréž ztratil, opět nabyti, a toho zlého, kteréž naň hrubě doléhalo, opět ſe zproſtiti může. Tento nowě naſtáwagjcy rok zagiſté mnoho nám wyprawj, gakéž změny předeſſlý rok w ſobě zawřel. Kdo newj, gak ſtraſſliwé wichřice wálečných roztržitoſtj w celé takměř Ewropě ſe wztékaly, a nám y w ſauſedſtwu krwawau wálkau hrozyly? Komu známo nenj, s gakým náſylým náš cýſařſký Rakauſký, a cýſařſký Ruſký dwůr proti Turkům wogun wedli, a gak s nenabytau ſſkodau Ruſowé a Sſweydowé mezy ſebau bogowali? Komu známé negſau domácý roztržitoſti Francauzů, Nydrlendrů, Lutychſkých, a mnohého giného národu, kterjž wſſickni, vprázdněni bywſſe odewſſech cyzých nepřátel, ſami ſebe w ſwé wlaſtj zžjrali, a welikau záhubu na ſebe vwalili? — Nenjť nám potřebj připomjnati y giných změn, kterýmž ſama ſlawná králowſtwj gakýmž takýmž způſobem podrobena byla. Ale to wſſe rok předeſſlý w ſobě zawřel; a my giž wjme, že ſe zbauřenj národowé, ginj vtiſſili, a ginj žádagjce ſwatého pokoge, wſſech proſtředků k vtiſſenj hledagj. Wjme také, že ſtraſſliwé bauře wálečných hluků z čáſtky přeſtaly, a ginj wálečnj rozbrogowé že bez pochyby w tomto nowém

A

we-

Krameriovy poštovské noviny.

Časopis – dokument se stabilním názvem vycházející v pravidelných týdenních až ročních intervalech s určitým zaměřením. Na rozdíl od novin časopisy často pomíjí aktuální zpravodajství a vyznačují se výraznější přítomností ilustrační složky. K jejich rozvoji dochází v 19. století v souvislosti s nástupem nových technologií v oblasti knihtisku.

KARTOGRAFICKÉ DOKUMENTY

Mapa – grafické znázornění celku nebo části Země, kosmického tělesa nebo imaginární plochy. Mapy lze rozdělit do dvou základních skupin: dvojrozměrné a trojrozměrné (globy, reliéfní mapy apod.), na základě zobrazeného území (svět, světadíl, stát, imaginární místo), obsahu (topografické, chorografické), účelu (hospodářské, školní, vojenské, poštovní). Rozlišujeme také mapy námořní a astronomické.

Pro označení staré mapy je stanovena horní časová hranice rok 1850 (včetně).

Popisné údaje bývají zpravidla zaznamenány v názvových kartuších, často bohatě zdobených (tzv. parergon). Jedním ze základních rozlišovacích prvků map je měřítko. U map do 19. století převládalo měřítko grafické a slovní. Některé staré mapy byly orientovány jižně, tedy opačně s ohledem na dnešní zvyklosti.

Specifikem mezi mapami jsou mapy portolánové – námořní mapy opatřené kompasovými růžicemi a liniemi. Umožňovaly velmi přesné zobrazení pobřežních oblastí a sloužily k navigaci na otevřeném moři.

Atlas – soubor map a plánů zpracovaný tematicky, podle měřítka a generalizace a vytištěný jako celek, může jít o nakladatelský atlas (vydaný jako celek), nebo o sběratelský atlas (vytvořen sekundárně majitelem). Lze se setkat i se starším označením *speculum* a *theatrum*.
V širším slova smyslu se může jednat i o soubor materiálů netextového charakteru (map, obrazů, tabulek, schémat aj.). Např. atlas map, atlas dějin v obrazech, lékařské atlasy (anatomie, fyziologie), psychologický výkladový atlas, atlas hub aj.

OBRAZOVÉ DOKUMENTY

Album – soubor grafických listů, které mají společnou formu či téma. Může jít o prezentaci portrétů, kostýmů, vedut, mohou mít i dějovou linku (Tance smrti, biblické nebo dějepisné scény), nebo naučný charakter (botanické a zoologické tabule).
Alba sloužila také jako památníky (album amicorum, Stammbuch), u kterých se na prázdné listy domalovávaly erby a vpisovaly verše.

Grafika – dvourozměrné, netextové zobrazení námětu uměleckými či reprodukčními grafickými technikami (vyjma knihtisku), přičemž rozlišujeme tři základní skupiny. Tisk z výšky (dřevořez, dřevoryt, linoryt), tisk z hloubky (mědiryt, lept, suchá jehla, mezzotinta, akvatinta, crayonová čili křídová technika) a tisk z plochy (litografie).

Dřevořez – nejstarší technika tisku z výšky pomocí vyhlazené dřevěné desky (štočku). Deska byla řezaná po létech podél kmene. Dřevořez se uplatnil při výzdobě knih a téměř zcela nahradil výzdobu iluminacemi. K rozmachu v používání dřevořezu přispělo rozšíření knihtisku. Ke konci 16. století začíná být dřevořez v nákladnějších publikacích postupně vytlačován mědirytem a později i leptem. Lze se s ním však ještě hojně setkat v levnějších tiscích 17. a 18. století.

Dřevoryt (též xylografie) – technika tisku z výšky používaná od konce 18. století pomocí dřevěného štočku, který tvoří šachovnicově sklížené špalíčky. Požadovaná kresba se na štočku vytváří pomocí rydla na mědiryt. V 19. století je dřevoryt jednou z technik využívaných i k reprodukci uměleckých děl, a to barevným způsobem, který se nazýval chromoxylografie. V knižní grafice v českém prostředí se s dřevorytem více setkáváme od 40. let 19. století.

Mědiryt – nejstarší technika tisku z hloubky, objevuje se již před polovinou 15. století. V levé dolní části bývá uvedeno jméno autora návrhu (kreslíř, malíř) a napravo jméno rytce, který mědiryt realizoval. Pro rozlišení autorské role se užívalo latinských termínů *delineavit, divulgavit, excudit* (*excudebat*), *fecit, incidit, invenit, pinxit, sculpsit* případně jejich ekvivalenty v jiných jazycích či zkratky. Otisky měděných desek vznikají za pomoci svébytného ručního měditiskařského lisu. Rytiny se proto dotiskovaly na volná místa vyhrazená sazečem. Také se pořizovaly separátně a do publikací byly zprvu vlepovány a později (od 16. století) vevazovány jako přílohy. Rytinu charakterizuje viditelná stopa fazety (rámcový otisk okraje štočku). Mědiryt se začal prosazovat od konce 16. století.

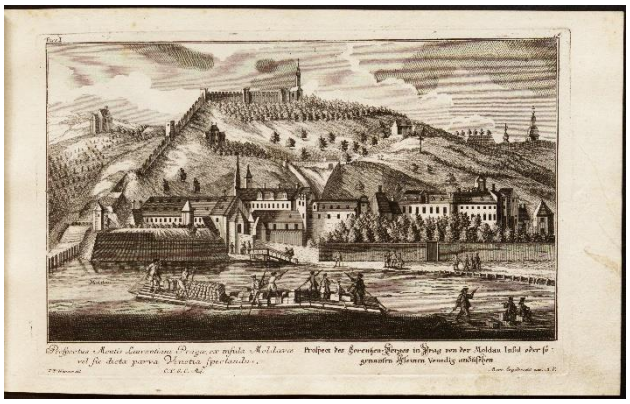

Mědiryt vorařů na Vltavě.

Lept – technika tisku z hloubky známá již v 15. století, která využívá kresbu do vrstvy pevného krytu na kovové matrici a její následné vyleptání. Ostrost čáry není po celé délce stejná, její okraje jsou rozechvělé, protože leptadlo působí do hloubky i do stran. Lept byl v knižní grafice používán paralelně s mědirytem až do 19. století.

Mezzotinta – technika tisku z hloubky, při níž se vyhlazuje předem zdrsněná měděná deska. Mezzotinta má charakteristický šerosvitný, měkký a malebný výraz a činí dojem uhlové nebo křídové kresby. Používala se od poloviny 17. století, pro knižní ilustraci ale jen minimálně. Častěji se uplatnila u univerzitních dizertací, soukromých tisků či portrétní grafiky.

Akvatinta – technika tisku z hloubky kombinující postupy mezzotinty a leptu. Jednobarevná akvatinta se začala používat v 2. polovině 18. století zejména pro volnou grafiku v typickém sépiovém tónu.

Suchá jehla – technika tisku z hloubky, známá již od konce 15. století, při níž se za pomoci ocelové jehly vyrývá vlastní kresba do měděné či zinkové desky. Technika suché jehly své uplatnění pro knižní ilustraci nachází až ve 20. století v rámci nízkonákladových bibliofilských tisků.

Litografie (též kamenotisk) – nejstarší technika tisku z plochy známá od konce 18. století. Je založena na chemických vlastnostech jemnozrnného vápence, který v místech pokreslených mastnou barvou absorbuje tiskařskou barvu, zatímco nepokreslená místa zůstávají hydrofilní a barvu odpuzují.

Barevná litografie až zhruba do roku 1930 sloužila jako hlavní technika pro průmyslový tisk kvalitních barevných ilustrací a reprodukcí. Na rozdíl od řemeslně orientovaných dřevořezáčů si výtvarní umělci litografie netiskli sami, ale jejich výrobu zadávali specializovaným kamenotiskařským závodům.

Fotografie – pozitivní či negativní vyobrazení trojrozměrného objektu vytvořené působením světla na citlivý povrch. Základní rozdělení fotografií je na černobílé a barevné, pozitiv a negativ a dále se rozlišuje typ podložky (papír, plast, sklo, kov aj.).

Nejstarším fotografickým procesem s trvalým záznamem obrazu bez využití v širší praxi je heliografie z roku 1822, jako podložka se využívala pevná destička z různého materiálu (sklo, cín, měď, litografický kámen aj.). Prvním fotografickým procesem využívaným již v praxi byla daguerrotypie z roku 1839.

V roce 1851 byla zveřejněna nová technika – mokrý kolodiový postup, který využíval jako médium skleněné destičky, skleněné negativy jsou poměrně častou součástí sbírek či doprovodné dokumentace paměťových institucí.

Plakát – jednostranně potištěný zpravidla výtvarný grafický dokument, který měl informační či reklamní funkci na veřejném místě. De facto jde o mladší označení jednolistu. Za formu plakátu lze považovat i grafické univerzitní teze z období baroka.

HUDEBNINY

Jako hudebniny označujeme dokumenty s písemným (grafickým) zobrazením záznamu hudebního díla. Základním prostředkem záznamu je notové písmo, zařazen však může být i běžný text. Mohou mít formu rukopisnou i tištěnou. Ve starších kancionálech a dalších hudebních rukopisech a tiscích se namísto soudobé pětilinkové notace objevuje tzv. „chorální notace“ se čtyřlinkovou notovou osnovou a čtvercovými notami. Ještě starším systémem pro záznam hudební linky je tzv. „neumová notace“.

Part – notový zápis jednoho vokálního nebo instrumentálního hlasu.

Partitura – notový zápis hudebního díla (včetně příslušného textu), v němž jsou jednotlivé instrumentální nebo vokální party uvedeny ve vertikálním uspořádání, aby mohly být sledovány souběžně.

Libreto – textová předloha hudebně scénických děl, např. opery, operety, baletu.

Zpěvník – kniha obsahující text písní, popřípadě i notový záznam jejich melodií nebo alespoň akordy pro doprovod. Zpěvník duchovních písní, určený zejména pro zpěv při křesťanských bohoslužbách, se nazývá kancionál.

ARGIPPO
DRAMA PER MUSICA
Da rappresentarsi nel Teatro
DI SUA ECCELENZA
IL SIGNOR
FRANCESCO
ANTONIO
DEL S.R.I.
CONTE DI SPORCK
L'Autunno dell'Anno 1730.
Stampato in Praga per Adalberto Guglielmo Wessely
Factor.
ARGIPPO
Musicalisches Schau-Spiel
Welches
Auff dem Ihro Hoch-Gräffl. Excellentz
Herrn Herrn
Franz Antoni
Des Heil. Röm. Reichs
Graffen von Sporck
&c. &c.
Zugehörigen Theatro im Jahr 1730.
soll repräsentiret werden.
Gedruckt zu Prag/ in Carolin bey denen Lobkowitzischen Erben/durch
Adalbert Wilhelm Wessely Factorn.

2Libreto opery pro divadlo hrabětě Františka Antonína Šporka.

Graduál – kniha obsahující mešní liturgické zpěvy.

Rorátník – kniha liturgických zpěvů k jitřním mším v době adventu.

Antifonář – kniha liturgických zpěvů zpravidla pro tzv. hodinkové denní modlitby (*officii horarum*).

Konvolut kramářských písní, tzv. "špalíček".

STRUKTURA DOKUMENTU

Definovaná nakladatelem (tiskařem):

Přídavek – obsahově samostatné dílo vydané společně s jiným dílem jako jeho doplněk. Autor přídavku je často shodný s autorem hlavního díla. Přídavek mívá většinou vlastní titulní list. Například písničky proti nakažení mornímu za textem lékařské knihy, text o destilaci na konci herbáře, modlitby za evangelickým zpěvníkem či drobnější verše za básnickou sbírkou.

Přítisk – obsahově samostatný text vytištěný v závěru díla, aby vyplnil prázdný prostor na konci posledního archu. Býval vybrán *ad hoc* a obsahově s knihou zpravidla souvisel buď jen volně, nebo vůbec ne.

Definovaná majitelem (provenienční):

Konvolut – svazek sekundárně sebraných dokumentů, které mohou, ale nemusejí obsahově ani provenienčně souviset, vždy jsou však samostatnými bibliografickými jednotkami. První tisk

konvolutu bývá označován jako „hlavní dílo“, dalším dílům v konvolutu se říká přívazek (adligát, též alligát).

Přívazek – samostatná bibliografická jednotka přivázaná k jinému, mnohdy obsahově odlišnému dokumentu (tzv. hlavní dílo), s nímž tvoří jeden svazek označovaný jako konvolut. Přívazků v jednom konvolutu může být vícero. V katalogizačních záznamech se můžeme setkat se zkratkami: přív., př., adl., all. Pozor na starší číslování konvolutů, které často začíná od prvního tisku a jedničkou čísluje hlavní dílo, což může být matoucí, protože první přívazek má pak číslo 2, druhý 3, třetí 4 atd.

Důležitým rozdílem mezi přítiskem, přídavkem a přívazkem je okolnost jejich vzniku. První dva typy se stávaly součástí díla již při vydání rozhodnutím nakladatele (tiskaře), přívazek je uzuální označení zcela samostatného díla, mechanicky přiřazeného a připojeného k jinému tisku (rukopisu) na základě rozhodnutí majitele.

VAZBA

Významnou složku historického knihovního fondu, která utváří jeho charakter a významně ovlivňuje také jeho hodnotu, tvoří vazby, a to především dobové vazby, které kromě své umělecko-historické hodnoty představují významný zdroj informací o původu knihy a jejích předchozích vlastnících. Při podrobném restaurátorském průzkumu může způsob šití složek pomoci při identifikaci místa, kde byla kniha svázána, popř. jestli byla během svého „života“ převazována. Středověké (gotické) vazby byly nejčastěji dřevěné, potažené kůží a zdobené buď řezáním, nebo ražbou slepotiskovými kolky. Často byly doplněny kováním v podobě nárožnic, středové pukly a sponami spínajícími desky. U prvotisků a knih raného 16. století narážíme na polokožené vazby, které mají kůží potažen pouze hřbet a část desek, přičemž podstatná část dřevěných desek zůstává obnažena. Paralelně s nimi však po celou historii kodexové knihy koexistovaly jednoduché měkké vazby nejčastěji z nezpevněného pergamenu. V některých případech bylo k vazbě sekundárně využito pergamenové folio ze staršího rukopisu. Od renesance se ve výzdobě vazby uplatňuje ve větší míře slepotisk ve formě rámcové kompozice s dominantní centrální slepotiskovou plotnou s motivem biblických výjevů, personifikovaných Ctností, popř. portrétů významných soudobých osobností (Luther, Melanchthon) a slepotiskových válečků (tzv. rolny) s typickým motivem hlav světců nebo antických filozofů. U nákladnějších vazeb mohl být slepotisk zlacený. Jako luxusní potah desek vazby byl od středověku po celý raný novověk používán textil, od renesance nejčastěji samet. Do sametových vazeb bývaly vázány knihy prezentované jako dar významné osobnosti, měly tedy reprezentační funkci. Od renesance se těšily oblibě vazby s lepenkovými deskami potaženými

prostým bílým pergamenem. V téže době se také začíná v knihvazačství uplatňovat oblý hřbet a šití papírových složek je pevnější – kniha se obtížněji otevírá. Důležitým kritériem při dataci knižní vazby je kromě její výzdoby způsob zapínání desek, tedy podoba spon, které se na vazbu aplikovaly paralelně vedle kožených řemínků a textilních stuh. Renesanční vazby se zpravidla zapínaly háčkovými sponami, ve srovnání s gotickými podstatně subtilnějšími a v některých případech také ozdobně kroucenými (tordované). V baroku nabyly vrchu tzv. trnové spony, tedy spony, které byly perforované a zapínaly se trnem v přední desce.
Při popisu vazby v katalogizačních záznamech se pro identifikaci vazeb užívá obvykle následující terminologie:

1) gotická kožená vazba (zdobená slepotiskovými kolky a řezáním) (s kováním)
2) gotická polokožená vazba
3) renesanční (barokní) pergamenová vazba
4) renesanční (barokní) měkká pergamenová vazba (sekundárně užité pergamenové folio ze středověkého rukopisu)
5) renesanční (barokní) kožená vazba zdobená (zlaceným) slepotiskem (s tordovanými sponami)
6) (měkká) papírová vazba

Popis lze doplnit o další podrobnosti týkající se poškození vazby, výzdoby vazby (motivy na slepotiskových plotnách a rolnách). Informaci o vlastnickém supralibros na deskách knihy uvádíme zpravidla v popisu provenience.

Ke knižní vazbě byla vydána řada odborných publikací. Mezi nejvýznamnější české znalce historické knižní vazby patří Bohumil Nuska a Pavlína Hamanová[2] a vývoji renesanční knižní vazby se věnovala restaurátorka Kateřina Bártová.[3]

Gotická polokožená vazba zdobená slepotiskovými štočky.

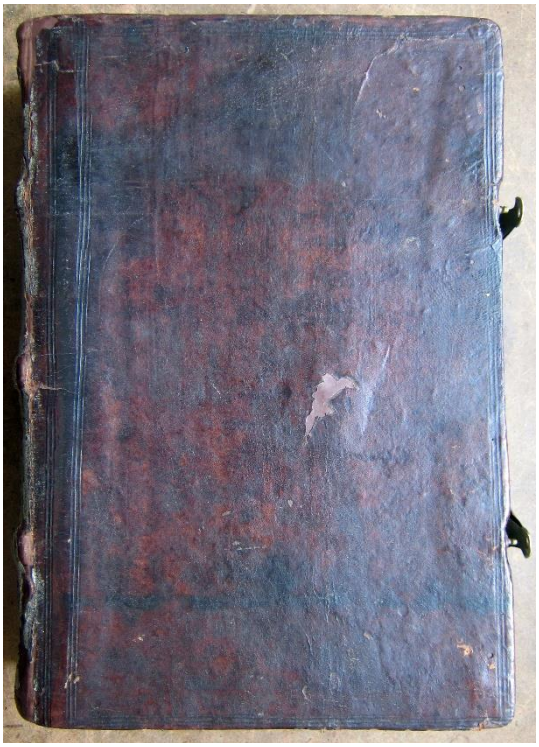

Barokní kožená vazba s trnovými sponami.

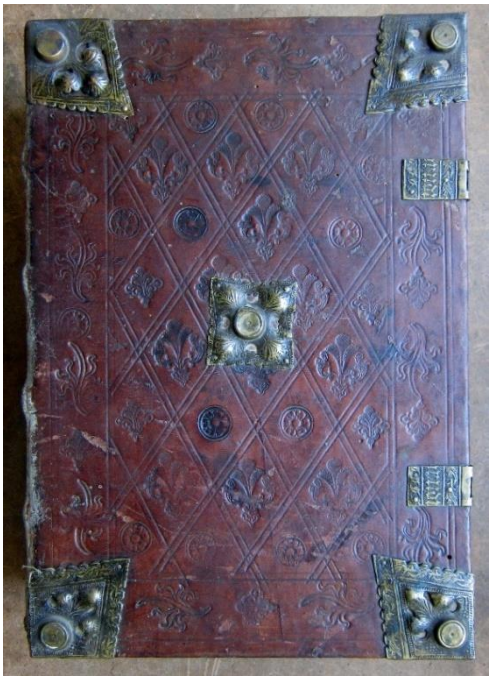

Gotická kožená vazba s kováním (nárožnice a středová pukla), zdobená slepotiskovými kolky.

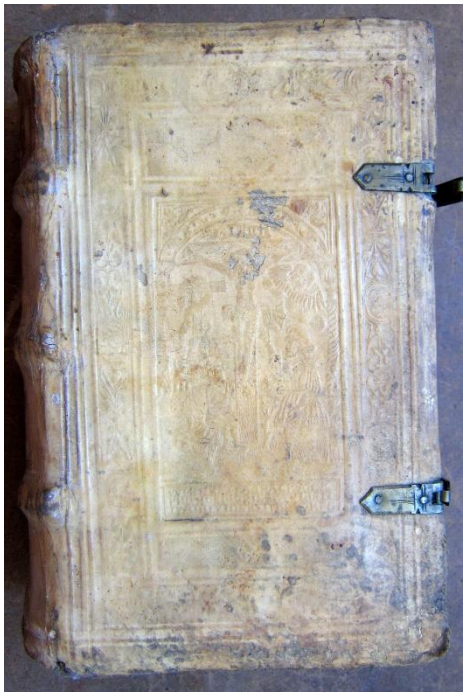

Renesanční kožená vazba zdobená slepotiskem s háčkovými sponami.

[2] HAMANOVÁ 1959a; HAMANOVÁ 1959b; HAMANOVÁ 1965; HAMANOVÁ – NUSKA 1966; NUSKA 1963; NUSKA 1965; NUSKA 1970-1971; NUSKA 1992. Další literaturu a podrobnější seznámení s problematikou nabízí heslo v Encyklopedii knihy Petra Voita: VOIT 2008.
[3] BÁRTOVÁ 2020.

Barokní papírová vazba.

Barokní pergamenová vazba.

LEGISLATIVA REGULUJÍCÍ SPRÁVU HISTORICKÉHO KNIHOVNÍHO FONDU

Správa historických knihovních fondů se na našem území řídí třemi zákony podle povahy knihovního fondu a jeho legislativního statutu. V případě, že se jedná o historický knihovní fond nezapsaný do Centrální evidence sbírek (dále jen CES), upravuje jeho uložení, zpracování i další nakládání s ním knihovní zákon.[4] Pokud jde o sbírkový knihovní fond zapsaný v CES, řídí se jeho správa zákonem o sbírkách.[5] Legislativně specifický status mají knihovní fondy prohlášené kulturní památkou; na ně se vztahuje zákon o památkové péči.[6] Jedná se převážně o zámecké knihovny. Každá z těchto zákonných norem má svá specifika a odlišnosti, které se v případě Knihovního zákona a zákona o sbírkách odrážejí především v pojetí historického anebo sbírkového fondu coby nedělitelného celku, jehož integritu se snaží chránit, přičemž historický knihovní fond je podle knihovního zákona definován jako soubor knih, u nichž je horní hranice roku vydání omezena letopočtem 1860, současně však umožňuje definici

[4] KNIHOVNÍ ZÁKON 2001.
[5] ZÁKON O SBÍRKÁCH 2000.
[6] PAMÁTKOVÝ ZÁKON 1987.

historického knihovního fondu na základě jiných než chronologických kritérií: „V tomto zákoně se rozumí … historickým fondem knihovní fond sestávající z knihovních dokumentů, které vznikly do roku 1860 nebo mají v daném oboru pro svou jedinečnost historickou hodnotu, popřípadě jiný knihovní fond mající zvláštní historickou a kulturní hodnotu, pokud byl takto vymezen ve statutu knihovny nebo v jiném právním předpisu.“[7] Proto může být jako historický fond vymezena např. ucelená sbírka historické hodnoty. Důležité je, že definice historického fondu v posledku závisí na knihovně. Ta rozhoduje, na kterou část knihovního fondu chce vztáhnout zvláštní ochranu, která z hlediska knihovního zákona spočívá především v ochraně celistvosti historického fondu, jež je v knihovním zákoně definována především v části *Vyřazování knihovních dokumentů*: „Knihovní dokumenty z konzervačního fondu a z historického fondu lze vyřazovat pouze se souhlasem MK ČR.[8] Jinak knihovní zákon péči a správu historického knihovního fondu neupravuje.

Podrobnější a především konkrétnější je v tomto směru zákon o ochraně sbírek muzejní povahy,[9] jehož jurisdikce je z definice širší, protože se neomezuje na knihovní fondy, ale na sbírkové fondy obecně bez ohledu na materiální povahu exponátů, z nichž se sbírka skládá. Mezi sbírky z definice zákona lze řadit i knižní soubory významné historické hodnoty (obdobné definice jako v případě historického knihovního fondu), pokud byly zapsány do Centrální evidence sbírek (CES). CES vede a spravuje MK ČR. Do CES jsou automaticky zařazeny nahlášené sbírky, jsou-li ve vlastnictví státu, pokud obsahují alespoň pět sbírkových předmětů[10] a pokud se nacházejí na území České republiky. O zapsání sbírky v soukromém vlastnictví do CES rozhoduje MK ČR na základě žádosti majitele sbírky.[11]

Každá sbírka zapsaná do CES podléhá zvláštní ochraně státu, není možné z ní svévolně vyřazovat zapsané sbírkové předměty nebo je převážet do zahraničí bez zvláštního povolení MK ČR. Správce sbírky má krom toho povinnost sbírku zabezpečit před krádeží a vloupáním, udržovat ji v takovém stavu a uchovávat ji v takovém prostředí, aby nemohlo dojít k jejímu poškození nepříznivými vlivy klimatu.[12] Pokud je to potřeba, je majitel sbírky povinen zajistit restaurování nebo konzervování sbírkových předmětů a současně vést jejich evidenci, která musí dle zákona obsahoval následující informace:[13]

[7] KNIHOVNÍ ZÁKON 2001, §2 písm. e.
[8] KNIHOVNÍ ZÁKON 2001, §17 odst. 2.
[9] ZÁKON O SBÍRKÁCH 2000.
[10] ZÁKON O SBÍRKÁCH 2000, §3 odst. 3.
[11] Veškeré formuláře týkající se zápisu nové sbírky do centrálního registru a všech úkonů spojených s její správou jsou dostupné online na webových stránkách Centrální evidence sbírek: CES ONLINE.
[12] ZÁKON O SBÍRKÁCH 2000, §9 odst. 1.
[13] ZÁKON O SBÍRKÁCH 2000, §9 odst. 1 písm. d.

1. název a stručný popis jednotlivých sbírkových předmětů, popřípadě materiál, z něhož jsou vyrobeny, rozměry, hmotnost, časové zařazení, datum získání, identifikace autora nebo výrobce a další identifikační znaky,
2. označení území, z něhož sbírkové předměty pocházejí, je-li známo,
3. způsob a okolnosti nabytí jednotlivých sbírkových předmětů (například sběr, dar, dědictví, koupě),
4. stav sbírkových předmětů,
5. evidenční čísla jednotlivých sbírkových předmětů,
6. označení archiválií, jsou-li součástí sbírky.

Jeho povinností je také sbírku v pravidelných intervalech inventarizovat, tedy provádět kontroly její úplnosti a jejího stavu na základě soupisu sbírky, který odráží její evidenci v CES. Četnost inventarizací určuje zákon o sbírkách na základě rozsahu sbírky, tedy podle počtu sbírkových předmětů, které obsahuje. Lapidárně řečeno, čím je sbírka větší, tím více času poskytuje zákon správci k provedení její úplné inventarizace.[14]
Kromě povinností definuje zákon také právo majitele a správce sbírky nejen na metodickou podporu ze strany státních organizací anebo územně samosprávních celků, ale také na finanční podporu v rámci grantového programu MK ČR *Integrovaný systém ochrany movitého kulturního dědictví* (k tomu více níže v kapitole *Grantové programy na podporu uchovávání, ochranu, prezentaci a zpřístupňování historických knihovních fondů*).[15]
Zákon České národní rady o státní památkové péči[16] neřeší partikulární problematiku knižních fondů, a proto ani problematiku historických knihovních fondů. V roce 1987, kdy byl přijat a zařazen do Sbírky zákonů, nefigurovaly mezi národními kulturními památkami, ani mezi kulturními památkami žádné knihovní celky. První knihovní fondy, konkrétně zámecké knihovny, byly za kulturní památky prohlášeny v letech 1991–1992. Zákon o státní památkové péči definuje prohlašování „nemovitých a movitých věcí, popř. jejich souborů“ na základě jejich významu jakožto dokladů „historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické, které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem“. Podmínky této zákonné definice splňuje většina historických fondů zámeckých

[14] ZÁKON O SBÍRKÁCH 2000, §12.
[15] ZÁKON O SBÍRKÁCH 2000, §10.
[16] PAMÁTKOVÝ ZÁKON 1987.

knihoven beze zbytku, a proto je bylo možno zařadit do kategorie kulturních památek, aby tak získaly příslušnou zákonnou ochranu. Nicméně zákon neřeší specifika ochrany knihovního fondu, ani specifika inventarizace souborů movitých věcí, tedy proceduru, na kterou pamatuje jak Knihovní zákon, tak zákon o ochraně sbírek.[17] Naopak spolu se zákonem o ochraně sbírek vymezuje zákon o památkové péči povinnost majitele kulturní památky tuto chránit a pečovat o ni.

GRANTOVÉ PROGRAMY NA PODPORU UCHOVÁVÁNÍ, OCHRANU, PREZENTACI A ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ HISTORICKÝCH KNIHOVNÍCH FONDŮ[18]

Integrovaný systém ochrany movitého kulturního dědictví (ISO)

Majitelé a správci historických knihovních fondů registrovaných v Centrální evidenci sbírek (CES) jsou oprávněni žádat o finanční podporu z programu MK ČR *Integrovaný systém ochrany movitého kulturního majetku* na restaurování sbírkových předmětů, vybavení objektů, v nichž jsou sbírky uloženy, bezpečnostními a protipožárními systémy. Finanční prostředky ze státní podpory mohou sloužit také k realizaci výstav a dlouhodobých expozic, k pokrytí nákladů na evidenci sbírkových předmětů a v neposlední řadě také na nákup nových relevantních sbírkových předmětů systematicky doplňujících stávající sbírku.

Program se dělí do několika částí:[19]

1) ISO II/A – Zabezpečení objektů, v nichž jsou uloženy předměty movitého kulturního dědictví, bezpečnostními systémy a mechanickými zábranami

2) ISO II/B – Evidence a dokumentace movitého kulturního dědictví

3) ISO II/C – Výkupy předmětů kulturní hodnoty mimořádného významu

4) ISO II/D – Preventivní ochrana před nepříznivými vlivy prostředí

5) ISO II/E – Uplatnění předkupního práva státu a nároku na převedení movitého archeologického nálezu do vlastnictví ČR

6) ISO II/F – Realizace nároků na navracení nezákonně vyvezeného movitého kulturního dědictví

[17] Principy inventarizace knihovních fondů definuje Směrnice GŘ NPÚ: SMĚRNICE NPÚ 2016.

[18] Všechny uvedené informace jsou platné k datu podání metodiky. Nabídka grantových programů a rovněž podmínky pro udělení dotace se mohou v čase měnit.

[19] Podrobnější informace včetně formulářů žádosti o dotaci jsou k dispozici na stránkách MK ČR: https://www.mkcr.cz/integrovany-system-ochrany-moviteho-kulturniho-dedictvi-525.html [cit. 2022-06-29].

Veřejné informační služby knihoven (VISK)

Tento program MK ČR je určen obecně knihovnám bez ohledu na povahu jejich fondu a nabízí širokou škálu finančních dotací. Podmínkou v tomto případě je finanční spoluúčast žadatele o podporu v minimální výši 30 % z celkových nákladů na realizaci projektu. Program VISK má celkem devět podprogramů, z nichž uvádíme čtyři relevantní pro knihovny obsahující historické knihovní fondy:[20]

1) VISK 4 Národní program ochrany knihovních fondů – Zaměřuje se na podporu dlouhodobého uchovávání a ochrany vzácných knihovních fondů a finanční podporu nutných restaurátorských a konzervátorských zásahů. V rámci tohoto podprogramu lze žádat o finanční prostředky na výrobu ochranných obalů z nekyselé lepenky.

2) VISK 5 Národní program retrospektivní konverze katalogů knihoven v ČR – RETROKON – Pokud knihovna disponuje starším lístkovým nebo knižním katalogem, lze v rámci tohoto podprogramu žádat o finanční prostředky na jejich digitalizaci (retrokonverzi).

3) VISK 6 Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica – Je primárně určen k financování digitalizace rukopisů a starých tisků a zpřístupnění digitálních kopií v digitální knihovně Manuscriptorium.com.

4) VISK 7 Národní program digitalizace a dlouhodobé archivace dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru KRAMERIUS – Zaměřuje se na financování digitalizace bohemikálních dokumentů (knih, periodik atp.) zpravidla z 19. a 20. století a zpřístupnění jejich digitálních kopií na digitálním portálu Kramerius.

PRODEJ A VÝVOZ SBÍRKOVÝCH PŘEDMĚTŮ A PŘEDMĚTŮ VYSOKÉ KULTURNÍ HODNOTY

Důležitým právním předpisem regulujícím nakládání se sbírkou je kontrola prodeje a vývozu sbírkových předmětů do zahraničí MK ČR. Obecně reguluje prodej a vývoz předmětů kulturní hodnoty (tedy nejen sbírkových předmětů podle zákona 122/2000 Sb.) Zákon o prodeji a vývozu předmětů kulturní hodnoty.[21] Podle přílohy č. 1 tohoto zákona se jeho působnost v oboru knižní kultury vztahuje na následující předměty:

1. rukopisy knižní povahy, rukopisy literárních děl a originální kartografické práce

[20] Podrobné informace ke všem podprogramům VISK včetně všech souvisejících tiskopisů a formulářů jsou k dispozici na stránkách Národní knihovny ČR: https://visk.nkp.cz/ [cit. 2022-06-29].
[21] ZÁKON O PRODEJI 1994.

2. dokumentační materiál a osobní památky vztahující se k významným osobnostem kulturního a veřejného života
3. dochované obtahy nevydaných tisků
4. prvotisky a staré tisky včetně map, atlasů a tiskových matric vydaných či vyrobených do roku 1800 včetně
5. knihy, tištěné mapy a atlasy, vydané na území ČR starší 100 let

Podle zákona je povinen majitel či správce předmětu kulturní hodnoty, který se rozhodne prodat anebo vyvézt takový předmět do zahraničí, dočasně, např. za účelem výstavy, nebo natrvalo, je povinen podat písemnou žádost vyhotovenou ve čtyřech exemplářích (A, B, C, D) **Národní knihovně** nebo **Moravské zemské knihovně** (podle místní příslušnosti vlastníka předmětu), které jsou ze zákona oprávněny rozhodovat o povolení či zákazu prodeje a vývozu předmětů kulturní hodnoty z oboru knižní kultury. Formuláře jsou přílohou zákona o prodeji a vývozu. Povolení podléhá i dočasný vývoz sbírkového předmětu, např. formou zápůjčky za účelem vystavení.

REPRODUKCE LITERÁRNÍCH DĚL A AUTORSKÉ PRÁVO

Obecně platí, že literární i obrazová díla lze volně reprodukovat 70 let po smrti jejich autora. Před uplynutím této lhůty je vlastníkem práv autor a jeho dědicové, za předpokladu, že svá práva neodprodal třetí straně, a při reprodukci části nebo celku literárního či vizuálního (obraz, fotografie atp.) díla je o povolení reprodukce, edice či jakékoliv jiné formy zpřístupnění díla třeba žádat vlastníka či správce autorských práv. Autorské právo a nakládání s díly chráněnými autorským zákonem upravuje autorský zákon.[22]

Vlastník či správce historického knihovního fondu, může poskytovat reprodukce svých knih a jejich částí za úplatu spolu s povolením jejich další reprodukce (např. v odborných článcích) nebo v případně nekomerčního využití (věda a výzkum, studentské práce) i bezúplatně. V paměťových institucích se stále častěji prosazuje praxe umožňující badatelům pořizování snímků z knih konkrétního knihovního fondu vlastními prostředky, zpravidla mobilním telefonem. Většinou platí zákaz používání stativu a blesku, protože snímky nejsou určeny k reprodukci, ale pouze ke studijním účelům. Badatel by měl svým podpisem na předem připraveném prohlášení potvrdit, že je použije pouze tímto způsobem. Součástí takového prohlášení bývá soupis signatur (inventárních čísel), z nichž badatel fotografoval. Podoba této

[22] AUTORSKÝ ZÁKON 2000.

praxe je poměrně dynamická a v každé instituci odlišná. V některých knihovnách je omezen maximální počet snímků, stále více se však prosazuje focení bez omezení počtu snímků.

DEPOZITÁŘ A JEHO ZABEZPEČENÍ

České státní normy regulují důležitým způsobem uchovávání movitých kulturně a historicky hodnotných sbírek, a tedy i historických knižních fondů. Z tohoto hlediska je nejvýznamnější norma *Požadavky na ukládání archivních a knihovních dokumentů,*[23] která v prvé řade specifikuje management rizik při výběru místa pro zřízení depozitáře pro historické knihovní fondy. Zohlednit je třeba především riziko záplav, nebezpečí požáru, blízkost objektů zvyšujících prašnost a znečištění prostředí (továrny, chemické provozy), výskyt hlodavců, škodlivého hmyzu a dalších biologických škůdců. Zvláštní pozornost je třeba věnovat prudkým změnám teploty a vlhkosti, které negativně ovlivňují stav knih papírových, a ještě významněji pergamenových, jelikož pergamen je hygroskopický, tedy citlivý na změny vlhkosti. Rozpíná se a smršťuje, čímž dochází nejen k poškození vlastního pergamenu, ale rovněž k opadávání iluminací a inkoustu. V případě vysoké vlhkosti hrozí rovněž šíření plísní, jejichž spory jsou jednak přirozeně přítomny ve vzduchu, jednak bývají zpravidla v inertní formě přítomny v knihách samotných a v příhodných klimatických podmínkách (teplo, vlhko) se probouzejí k životu. Pozvolné změny zpravidla příliš škody nezpůsobí, nejsou-li hodnoty klimatických podmínek, v nichž se tyto změny odehrávají, extrémní. Proto jsou pro depozitáře ideální staré budovy se silnými zdmi, které zpomalují klimatické změny. Depozitář by měl být vybaven dataloggery měřícími teplotu a vlhkost a dlouhodobě zaznamenávajícími jejich změny. Doporučená hladina relativní vlhkosti se liší podle materiálu, z nějž jsou knihy vyrobeny. Obecně platí, že pergamen (včetně pergamenových vazeb u tisků) vyžaduje vyšší relativní vlhkost než papír, aby si zachoval svou ohebnost, tedy RH 53 –55 %, zatímco papír preferuje nižší relativní vlhkost (RH 40 –45 %). Jelikož většina historických knižních fondů zpravidla obsahuje oba typy materiálů, doporučená hodnota relativní vlhkosti se pohybuje kolem 50 % s vyšší nebo nižší preferencí podle převažujícího typu materiálu.

Pokud depozitář nedisponuje vzduchotechnikou, která by filtrovala vzduch vedený do depozitáře a upravovala jeho teplotu a vlhkost, je třeba zajistit výměnu vzduchu v depozitáři větráním. Doba větrání však musí zohledňovat vnější klimatické podmínky tak, aby větrání knižní fond neohrozilo. Z toho důvodu je třeba vybavit depozitář rovněž dataloggerem

[23] POŽADAVKY NA UKLÁDÁNÍ 2017.

s venkovní sondou a podle vnějších klimatických podmínek větrat, tedy v době nízké vlhkosti a teploty vnějšího vzduchu. Současně je třeba okna vybavit sítěmi proti hmyzu, aby bylo minimalizováno riziko napadení knižního fondu červotoči a kožojedy. Z téhož důvodu je nutné provádět v depozitáři pravidelnou dezinsekci tzv. fumigací, tedy ošetřením prostor depozitáře jedovatým plynem. Tuto službu poskytuje v ČR několik soukromých společností. Příliš vysokou nebo příliš nízkou vlhkost (relativní vlhkost by neměla v depozitáři klesnout pod 40 % a stoupnout nad 60 %) lze upravit instalací odvlhčovačů, resp. zvlhčovačů přímo v depozitáři. V případě použití zvlhčovačů je třeba kontrolovat nánosy na elektrodách kontrolujících výšku hladiny vody v nádrži, aby nedošlo při doplňování vody k přelití nádrže. Současně je třeba kontrolovat čistotu a stav zvlhčovacího kotouče či pásu, aby nedocházelo k šíření plísně v depozitáři.

Depozitář je třeba v maximální možné míře zabezpečit proti krádeži a proti vniknutí nepovolaných osob obecně. Základem je pochopitelně kvalitní bezpečnostní zámek s omezeným počtem klíčů a jejich pečlivou evidencí. Pokud to finanční a technické možnosti správce sbírky umožňují, je žádoucí, aby byl v depozitáři nainstalován elektronický bezpečnostní systém vybavený pohybovými čidly a je-li to možné také tříštivými čidly na oknech. Pokud se s fondem častěji nepracuje a knihy jsou dlouhodobě uloženy v klidu, je vhodné regály s knihami nafotit, aby bylo zřejmé v případě ztráty, kdy byla kniha naposledy na místě. (Fotodokumentace uložení knih je neocenitelnou pomůckou rovněž v případě stěhování fondu a jeho opětovné reinstalaci.) Evidenci nejvzácnějších knih je třeba věnovat zvláštní péči, aby jejich podrobný popis evidující specifické exemplářové znaky umožnil v případě odcizení jejich rychlou a bezpečnou identifikaci. Nejvzácnější svazky by měly být uchovávány v trezoru, je-li k dispozici. Pokud jím správce sbírky nedisponuje, existují dva rozdílné přístupy k uložení nejvzácnějších knih, z nichž každý má své výhody i nevýhody:

1) První upřednostňuje uložení knih na jednom místě kvůli rychlé evakuaci v případě požáru, povodně atp., kdy není třeba knihy pracně dohledávat a snášet z odlehlých regálů v celém depozitáři. Nevýhodou je relativně snadná dostupnost nejvzácnějších knih na jednom místě v případě loupeže. Jako by tedy knihovník provedl preselekci pro případného zloděje.

2) Druhý přístup upřednostňuje uložení knih „rozptýleně“ podle formátu knihy, popř. podle dalších vnitřních či vnějších atributů knihy. Evakuace je v takovém případě časově náročnější, stejně tak je ale časově náročnější pro případného zloděje shromáždit vzácné svazky z různých míst knihovny.

Výběr koncepce uložení nejvzácnějších knih v depozitáři závisí na dispozici depozitáře, pravděpodobnosti ohrožení ohněm, vodou (1. koncepce) nebo krádeží (2. koncepce). Ve výsledku však vždy závisí na rozhodnutí správce sbírky.

Depozitář je rovněž třeba vybavit hasicími přístroji a zabezpečit elektronickým požárním systémem, ideálně s automatickým hašením plynem, který v případě havárie nepoškodí knihy. Minimálně by měl být depozitář vybaven kouřovými a tepelnými čidly, které v případě ohrožení depozitáře ohněm spustí alarm a vyrozumí vzdáleně (GSM brána atp.) správce sbírky, popř. jinou odpovědnou osobu.

Zásadní roli při ochraně knižního fondu hraje také způsob instalace knihovních regálů. Spodní police musí být v dostatečné výši od země (alespoň 10 cm) a mezi zadní stranou regálu a zdí by měl být dostatečný prostor, který umožní proudění vzduchu a zabrání tak růstu plísní. Z téhož důvodu, pokud jsou regály z obou stran otevřené (nemají zadní desku), je třeba knihy instalovat tak, aby byl mezi nimi a stěnou dostatečný prostor.

Co se osvitu historického knižního fondu týče, je třeba minimalizovat jeho dobu i intenzitu na minimum. V depozitáři by měla být zatemněná okna okenicemi nebo alespoň závěsy. Možným doplňkem je také instalace UV folií na okenní tabulky. Vhodně řešeným zatemněním depozitárních oken lze také snížit vnitřní teplotu depozitáře. Pokud bude kniha vystavena dlouhodobějšímu působení světla (např. na výstavě), je potřeba zajistit regulaci světelného záření. U historického knihovního fondu je doporučená hladina osvitu maximálně 50 luxů.

MANIPULACE S HISTORICKÝM KNIHOVNÍM FONDEM

Při ukládání knih, stejně jako u ostatních úkonů spojených s péčí o historický knižní fond, je třeba dbát především o jeho ochranu před poškozením mechanickým (odření vazby, pád knihy z regálu atp.), biologickým (hmyz, hlodavci a plíseň) i vlivem klimatických podmínek (teplota, vlhkost, světlo). Knihy je třeba zajistit na polici ve svislé poloze (knihovními zarážkami), aby nedocházelo k uvolňování vazby, z téhož důvodu ukládáme velké foliové svazky „naležato“ vodorovně. Pokud je kniha opatřena kováním, měla by být kniha uložena v ochranném obalu nebo v deskách tak, aby nepoškodila vazbu sousedních svazků. V takovém případě je namístě zajistit knize ochranný obal z nekyselé lepenky nebo proložit prostor mezi knihami lepenkou. Na výrobu obalů – uzavíratelných krabic – z nekyselé lepenky, je možno u státem registrovaných sbírek čerpat prostředky z programu ISO. Nábytek, v němž budou uloženy knihy, musí být z chemicky inertního materiálu, tedy vyroben a zpracován tak, aby se z něj neuvolňovaly žádné agresivní chemické látky, které by mohly poškodit knihy na policích. Šetrnější k historickým knihám jsou bezesporu statické regály, které jsou ovšem prostorově

náročné, a proto při projektování depozitářů pro historické knižní fondy přichází ke slovu kompromisní řešení v podobě kompaktních (mobilních) regálů, které pojmou nepoměrně větší množství knih za cenu jejich otřesů a posunu při přemísťování regálů.

Při manipulaci s knihami je opět třeba dbát na zachování dobrého stavu knihy a minimalizovat nebezpečí jejího poškození. Problematika používání rukavic při manipulaci s historickým fondem je komplikovaná a vyvolává často bouřlivé diskuse. Rozhodně lze rukavice doporučit při manipulaci s pergamenovými rukopisy. Vhodnější jsou však v takovém případě rukavice vinylové nebo nitrilové, které lze použít i na papírové dokumenty. Obvykle užívané bavlněné rukavice mohou papírové knihy a dokumenty poškodit. Kniha by při studiu měla ležet na měkkých pěnových klínech, které udrží její vazbu v konvexním tupém úhlu tak, aby byla chráněna před rozlomením. Pro studijní účely by měl být depozitář, popř. studovna vybavena olověným závažím (tzv. „Bleischlange“), které udrží knihu otevřenou šetrným způsobem.

Před zapůjčením knihy ke studiu je třeba také zkontrolovat, zdali neobsahuje vložené lístky s poznámkami, popř. některé volné přílohy (vytržené či vypadlé mapy, volné grafické ilustrace atp.), tyto je potřeba zkontrolovat a buď uložit do zvláštní obálky nebo ponechat na místě a při odevzdání knihy zkontrolovat, zdali jsou všechny její volné části na místě.

Při zápůjčkách vzácných děl, ať už se jedná o rukopisy, nebo o nákladné ilustrované tisky (kartografické atlasy, herbáře atp.), by měl dbát správce sbírky zvýšené pozornosti a velmi pečlivě kontrolovat úplnost zapůjčených svazků. Především je třeba pozorně zkontrolovat počet ilustrací při vracení knihy.

Kontrola knihovního fondu a výběr knih pro konzervaci a restaurování: Správce historického knižního fondu by měl pravidelně kontrolovat fyzický stav knih. Napadení fondu hmyzími škůdci nebo hlodavci obvykle prozradí přítomnost jejich trusu. V případě červotočů je to čerstvý jemný prach pod knihami nebo na polici blízko hřbetu. V takovém případě je potřeba přikročit k chemickému ošetření knih.

Při kontrole je třeba věnovat pozornost stavu papíru v knihách. Všímat si hnědých skvrn, které mohou být známkou zvýšené kyselosti papíru, a tedy nebezpečí, že papír začne křehnout a rozpadat se. U pergamenových rukopisů by se kontrola měla zaměřit na případné zvlnění, které může být sice staršího data, ale také může odkazovat na výrazné změny relativní vlhkosti. Stejným způsobem je třeba kontrolovat pergamenové vazby, jimž škodí jak přílišné vlhko (pergamen snadno vstřebává vlhkost), tak přílišné sucho, které vede k jejich křehnutí a praskání.

V knihách bývají obvykle vloženy nejrůznější papírové dokumenty a předměty: záložky, modlitební lístky, pamětní lístky na první svaté přijímání, zpovědní lístky, stručné poznámky na papíře se vztahem k obsahu knihy, ale také zcela odtažité, sušené lisované květiny a listy

a často také dopisy. Při kontrole a manipulaci s knihou je třeba dát dobrý pozor, aby tyto relikty nevypadly a nedošly úhony. Uzná-li to správce knihovního fondu za vhodné, může všechny relikty po předchozích vlastnících, které nalezl v knize, vložit do obálky s nadepsanou signaturou knihy a uložit buď do knihy, nebo zvlášť. Totéž platí také pro odpadlé části knihy (titulový štítek na hřbetě, spona, kování atp.), které není možno okamžitě opravit.

Pro potřeby komplexní pasportizace pokrývající všechny aspekty péče o historický knihovní fond by měla být každá historická knižní sbírka odborně prohlédnuta konzervátory, kteří zanalyzují fyzický stav celého fondu, navrhnou obecná opatření i konkrétní zásahy u jednotlivých knih. V případě, že se jedná o sbírkový fond zapsaný v centrální evidenci sbírek, je možné na průzkum fondu i na následná opatření čerpat finanční podporu z grantového programu MK ČR *Integrovaný systém ochrany movitého kulturního dědictví* (ISO), konkrétně podprogram D (*Preventivní ochrana před nepříznivými vlivy prostředí*). Z tohoto podprogramu lze také čerpat prostředky na výrobu ochranných obalů na knihy z nekyselé lepenky.

EVIDENCE HISTORICKÉHO KNIHOVNÍHO FONDU

Evidenci historického knihovního fondu je třeba v případě rozsáhlejších fondů (podle zákona o sbírkách 122/2000 u sbírek o velikosti nad 3000 sbírkových předmětů) vést podvojně. Nejprve je třeba přírůstek zaevidovat chronologicky, nejčastěji do tzv. přírůstkové knihy, která obsahuje přírůstkové číslo knihy, stručné identifikační údaje (autor, zkrácený titul, místo a rok vydání, popř. vzniku u rukopisů), následně provést standardní katalogizaci, která se řídí níže popsanými pravidly. V ideálním případě – a za předpokladu, že knihovna disponuje elektronickým knihovním systémem – by měl katalogizační záznam v současnosti odpovídat pravidlům RDA ve formátu MARC21, což garantuje jeho mezinárodní kompatibilitu. Pro katalogizaci ve formátu MARC21 podle pravidel RDA je normativním textem příručka *Katalogizace starých tisků RDA/MARC21 – monografie* (2019),[24] popř. zkrácený přehled polí formátu MARC21 pro tzv. minimální záznam.[25] Pro tvorbu autoritních záznamů podle RDA slouží obecně příručka *Metodika tvorby personálních a korporativních autorit podle RDA* dostupná ve formě webové stránky v online portálu *Národní autority ČR*.[26] Manuály pro zápis provenienčních poznámek a značek v bibliografickém záznamu (MARC21) a evidenci

[24] PALIČKOVÁ 2019.
[25] MINIMÁLNÍ ZÁZNAM.
[26] NÁRODNÍ AUTORITY ČR.

vlastníků knih v autoritních záznamech (MARC21) jsou dostupné na webových stránkách *Virtuální rekonstrukce knižních celků*.[27] Tamtéž je dostupná rovněž *Certifikovaná metodika evidence knižní provenience a vlastníků knih*,[28] která poskytuje hlubší a zevrubnější vhled do problematiky výzkumu, identifikace a zachycení provenienčních poznámek a značek vlastníků knih, ať už osob, rodů, nebo institucí. V případě menších knihovních celků bude forma katalogizačních záznamů redukovaná, nicméně každý katalogizační záznam by měl podle současných standardů evidovat jméno autora ve formalizované, tzv. autoritní podobě (aby bylo snadno vyhledatelné), podobně i jména dalších spoluautorů, překladatele, tiskaře (nakladatele). Titul doporučujeme v případě zjednodušené evidence bez elektronického knihovního systému transkribovat, nikoliv transliterovat, tak aby byl záznam snadno dohledatelný. Z téhož důvodu je třeba formalizovat také místo vydání a rok přepisovat arabskými číslicemi bez ohledu na původní, zpravidla latinskou formu datace. Je vhodné ve stručnosti zaznamenat také předchozí majitele knihy, byť to v první etapě není nezbytně nutné. Naopak nezbytné je u knihy provést tzv. kolaci, tedy zjistit, zdali je kniha úplná, popř. zaznamenat chybějící strany nebo listy (podle toho, zdali je kniha paginována nebo foliována). Úplnost exempláře srovnáváme se záznamem v autoritativní retrospektivní bibliografii, z níž lze rovněž většinu údajů jednoduše převzít, a tak ušetřit čas. U záznamu je třeba přidat také odkaz na bibliografii, v níž jsme našli odpovídající záznam. Součástí záznamu je samozřejmě signatura, která může mít komplexní strukturu (např. 68 B 3 – skříň, police, pořadové číslo na polici), nebo jednoduchou podobu pořadového čísla (*numerus currens*).

Nejpoužívanějšími retrospektivními bibliografiemi pro historické knihovní fondy:

Charakteristika	**Jméno databáze**	**Příklad citace**	**URL**
Jazykově české staré tisky (15. –19. stol.)	Databáze Knihopis	Knihopis 12345 Knihopis K12345	https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=KPS
Cizojazyčné bohemikální staré tisky (15. –19. stol.)	Bibliografie cizojazyčných bohemik	BCBT 39612	http://clavius.lib.cas.cz/katalog/

[27] MANUÁLY PROVENIENCE.
[28] METODIKA PROVENIENCE.

Prvotisky (15. stol.)	Gesamtkatalog der Wiegendrucke	GW 9875	https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/
Prvotisky (15. stol.)	Incunabula Short Title Catalogue (ISTC)	ISTC ia00197400	https://data.cerl.org/istc/
Bibliografická databáze bohemikálních tisků, rukopisů a moderní literatury - umožňuje současné prohledávání Knihopisu i BCBT	Knihověda.cz	(podle typu báze)	https://knihoveda.lib.cas.cz/
Tisky vydané na jazykově německém území (16. stol.)	Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts	VD16 M 3903	http://www.vd16.de/
Tisky vydané na jazykově německém území (17. stol.)	Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts	VD17 23:659091S	http://www.vd17.de/
Tisky vydané na jazykově německém území (18. stol.)	Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 18. Jahrhunderts	VD18 026007479	http://www.vd18.de/
Italské tisky (16. stol.)	EDIT 16 – Edizioni Italiane del XVI Secolo	CNCE 98	https://edit16.iccu.sbn.it/
Souborné katalogy a katalogy významných knihoven			
Mezinárodní databáze knih z období ručního knihtisku (ca 1455 – ca 1830)	Heritage of the Printed Book Database (HPB)	DE 603.109900626	https://www.cerl.org/resources/hpb/main
Mezinárodní souborný katalog (15. –21. stol.)	Worldcat (OCLC)	OCLC 1067766149	https://www.worldcat.org/
Virtuální katalog umožňující současné prohledávání katalogů desítek světových knihoven	Karlsruher Virtueller Katalog (KVK)	(podle knihovny)	https://kvk.bibliothek.kit.edu/

Souborný katalog českých knihoven	Souborný katalog České republiky (CASLIN)	(podle knihovny)	https://aleph.nkp.cz/
Katalog Moravské zemské knihovny (VUFIND)	Moravská zemská knihovna	MZK + sign.	https://vufind.mzk.cz/
Online katalog Vědecké knihovny v Olomouci	Vědecká knihovna v Olomouci	VKOL + sing.	https://aleph.vkol.cz/F/
Katalogy Slovenské národní knihovny	Slovenská národná knižnica	SNK + sign.	https://www.snk.sk/sk/katalogy.html
Katalogy Státní knihovny v Berlíně	Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz	SBB + sign.	https://staatsbibliothek-berlin.de/recherche/kataloge-der-staatsbibliothek
Katalogy Rakouské státní knihovny	Österreichische Nationalbibliothek	ÖNB + sign.	https://www.onb.ac.at/bibliothek/rechercheportale
Katalog Francouzské národní knihovny	Bibliothèque nationale de France	BNF + sign.	https://catalogue.bnf.fr/index.do
Katalog basilejské univerzitní knihovny	Universitätsbibliothek Basel	Basel, UB + sign.	https://ub.unibas.ch/de/bibliothekskataloge/
Katalog Holandské národní knihovny	Koninklijke Bibliotheek	KB (Netherlands) + sign.	https://webggc.oclc.org/cbs/DB=2.37/
Katalog Švédské národní knihovny	Kungliga Biblioteket	KB (Sweden) + sign.	http://libris.kb.se/
Katalog Dánské národní knihovny	Det Kongelige Bibliotek	KB (Denmark) + sign.	https://soeg.kb.dk/discovery/search?vid=45KBDK_KGL:KGL
Katalog Polské národní knihovny	Biblioteka narodowa	BN + sign.	https://www.bn.org.pl/katalogi
Katalog Španělské národní knihovny	Biblioteca Nacional de España	BNE + sign.	http://www.bne.es/en/Catalogos/CatalogoBibliografico/
Katalogy Britské knihovny	British Library	BL + sign.	https://www.bl.uk/catalogues-and-collections

Katalogy Maďarské národní knihovny	Országos Széchényi Könyvtár	OSZK + sign.	http://www.oszk.hu/en/catalogues_databases
Katalog americké Kongresové knihovny	Library of Congres	LC + sign.	https://www.loc.gov/rr/main/inforeas/opac.html
Zdroje pro tvorbu autoritních záznamů a identifikaci osob, rodů a institucí			
Báze národních autorit České republiky (jmenné i věcné)	Národní autority ČR (NA ČR)	NA ČR 000045167	https://autority.nkp.cz/
Portál propojující autoritní záznamy na mezinárodní bázi	Virtual International Authority File (VIAF)	VIAF ID: 95283478	http://viaf.org/
Souborná báze autorit konsorcia CERL	CERL Thesaurus	CERL Thesaurus cni00044595	https://data.cerl.org/thesaurus/

INVENTARIZACE A REVIZE HISTORICKÉHO KNIHOVNÍHO FONDU

Inventarizace podle zákona o sbírkách: V případě inventarizace sbírkového fondu podle zákona o sbírkách[29] tvoří inventarizační komisi nejméně tři osoby, které jmenuje vlastník sbírky, pouze jde-li o mimořádnou inventarizaci vybírá a jmenuje je MK ČR. Inventarizační komise vede v průběhu inventarizace inventarizační deník, do nějž zaznamenává datum inventarizace a rozsah signatur, inventárních čísel (či jiných evidenčních čísel) sbírkových předmětů, které byly v daném dni inventarizovány. Po dokončení inventarizace sepíše inventarizační komise zápis s protokolem evidujícím zjištěné rozdíly mezi fyzickým stavem fondu a jeho inventárními záznamy. Zprávu o provedené inventarizaci je vlastník sbírky povinen zaslat MK ČR.

Sbírku je podle vyhlášky 275/2000 v úplnosti zinventarizovat v průběhu 10 let. V případě, že se jedná o sbírku s počtem sbírkových předmětů přesahujícím 200 000 kusů, je pro jeden cyklus inventarizace vymezena doba 15 let, při počtu přesahujícím 500 000 kusů pak 20 let. Každý rok však musí být inventarizováno minimálně 5 % celkového množství sbírkových předmětů.

Revize podle knihovního zákona: Revize knihovního fondu legislativně podléhajícímu Knihovnímu zákonu 257/2001 Sb. stanovuje lhůty pro revizi knihovního fondu (tedy

[29] ZÁKON O SBÍRKÁCH 2000, §12.

i historického knihovního fondu) následovně: Jde-li o fond do 100 000 knih a srovnatelných dokumentů, proběhne revize jednou za 5 let, u fondu do 200 000 knih jednou za 10 let a u fondu nad 200 000 svazků jednou za 15 let. Pokud velikost fondu přesahuje 1 000 000 knih, je povinnou revizní kvótou 5 % z celkového počtu knih a u fondu nad 3 000 000 knih určuje inventarizační kvótu zřizovatel, ta však nesmí být nižší než 200 000 knih. Podle vyhlášky 88/2002, která je prováděcím předpisem ke knihovnímu zákonu, jsou náležitosti zápisu o revizi knihovního fondu srovnatelné se zprávou o inventarizaci podle zákona o sbírkách. Musí obsahovat časové období, během něhož probíhala revize i jména osob, které ji prováděly, část fondu, které se revize týkala i zjištěné rozdíly.

Revize podle památkového zákona: Zákon o státní památkové péči průběh inventarizace (revize) knihovního fondu ani podobu a náležitosti zlistinění jejích výsledků nikterak neupravuje.[30]

Inventarizace knihovního fondu je ve své podstatě kontrolou přítomnosti knih konkrétního knihovního fondu na knihovních policích a současně jejich fyzického stavu. Probíhá fyzickým porovnáním soupisu konkrétního fondu (lokální katalog, inventární soupis atp.) s vlastním fondem v depozitáři. Může být buď periodická, tedy pravidelně se opakující na základě předpisů knihovního zákona či zákona o sbírkách, nebo mimořádná související s mimořádnou událostí, která se jakýmkoliv způsobem dotýká fondu. Nejčastěji jde o stěhování, kontrolní inventarizaci fondu po zjištěné krádeži knih nebo v případě poškození sbírky vnějšími vlivy, kdy je třeba zjistit skutečný rozsah škod.

Při inventarizaci je třeba věnovat zvláštní pozornost skutečné kontrole knihy a nikoliv jen např. kontrole krabice, v níž je kniha uložena, protože jsou evidovány případy, kdy byla kniha zcizena a namísto ní byla do krabice vložena kniha jiná, historicky bezcenná. Inventarizace také často vede k nálezu chybně zařazených knih evidovaných jako nezvěstné a k nápravě chybné adjustace uložených knih. Inventarizace je současně příležitostí ke kontrole fyzického stavu knih a výběru svazků, u nichž je třeba provést konzervátorský nebo restaurátorský zásah. Inventarizaci lze rovněž využít pro výběr vizuálně, formálně či obsahově zajímavých knih pro budoucí výstavy a také pro evidenci provenienčních záznamů a podrobnější zmapování obsahu a historie fondu.

Zvláštní pozornost je třeba věnovat rovněž diskrepancím, k nimž mohlo dojít v důsledku změn označování a „stavění“ knih na knihovní police. V některých institucích bylo historicky zvykem zapisovat exempláře stejné edice pod jednu signaturu a pod stejnou signaturu je také stavět bez

[30] PAMÁTKOVÝ ZÁKON 1987. Jak uvedeno výše, inventarizaci historických knihovních fondů ve správě NPÚ upravuje směrnice GŘ NPÚ: SMĚRNICE NPÚ 2016.

toho, že by byly jednotlivé exempláře odlišeny. V takovém případě lze doporučit doplnění signatury o další prvek, který by exempláře odlišil i v evidenci, např. doplněním písmene za signaturu (1. exemplář = a, 2. exemplář = b atd.). Je třeba vyhnout se, pokud možno, přesignování knih, pokud už byl fond v minulosti jakýmkoliv způsobem zpracován a je možné, že na jeho knihy je odkazováno prostřednictvím stávajících signatur v odborné literatuře.

PROVENIENČNÍ PRŮZKUM HISTORICKÉHO FONDU

Provenienční průzkum historického knihovního fondu je podmínkou pro stanovení jeho vzniku, vývoje a především růstu. Pomáhá definovat jeho strukturu a identifikací knih či fragmentů starších knižních sbírek z majetku významných historických osobností zvyšuje jeho kulturně historickou hodnotu. V drtivé většině historických knihovních fondů lze narazit na knihy obsahující starší provenienční poznámky a značky. Ať už šlo o rukopisné poznámky typu rukopisné exlibris, rukopisná dedikace, poznámka *ex dono* (záznam majitele o přijetí knihy formou daru), grafické značky typu grafické exlibris na štítku, supralibros (vlastnická značka vyražená do vazby knihy), jednoduché razítko nebo slepotiskové razítko. Za sekundární provenienční znaky lze považovat stopy po starších majitelích knih, které nebyly primárně zamýšleny jako identifikační prvek vlastnictví knihy: výrazný rukopis marginálních poznámek k textu a zkráceného titulu nadepsaného na hřbetě knihy, typická podoba vazby, jednotná forma signaturního štítku na hřbetě knihy atp. Zdrojem pro identifikaci vlastníka knihy mohou být také externí prameny, jako jsou dopisy, starší katalogy, pozůstalostní inventáře atp. Podoba provenienčních značek, jako jsou grafická exlibris, razítka či supralibros, se také lišila podle společenského postavení, popř. profesní příslušnosti někdejšího majitele. Zatímco pro měšťanské prostředí jsou charakteristická iniciálová supralibros, šlechta a církevní hodnostáři užívali zpravidla heraldická razidla. Přesto je třeba mít na paměti, že jde o zobecnění a v praxi narážíme na řadu výjimek.

V průběhu provenienčního průzkumu je třeba pořizovat obrazovou dokumentaci provenienčních poznámek a značek v co největší možné míře. Pro dokumentační, pracovní a studijní účely, tedy pro pozdější popis a analýzu konkrétních značek a přípisků zpravidla stačí fotografie mobilním telefonem.

Fragmenty měšťanských knihoven rozptýlené ve větších šlechtických či institucionálních (klášterních, městských, školních) knihovnách jsou velmi často jedinými fyzickými pozůstatky těchto sbírek, protože zanikaly zpravidla se svým vlastníkem a dochovali se nám pouze v podobě pozůstalostních inventářů. Proto je provenienční průzkum větších knihovních celků

tak přínosný.

Jelikož šlechtické knihovny patří na našem území mezi historickými knihovními fondy k nejpočetnějším a jelikož metodiku aplikovanou při jejich průzkumu lze analogicky využít i při analýze církevních, měšťanských a dalších knihoven, uvádíme níže metodu průzkumu šlechtických knihoven. Pro potřeby výzkumu měšťanských knihoven, lze doporučit především literaturu Jiřího Peška a Olgy Fejtové,[31] k církevním knihovnám vyšla tiskem řada publikací ke konkrétním knihovním fondům.[32]

Před započetím průzkumu je třeba shromáždit odbornou literatury o objektu, ve kterém se fond nachází či ze kterého pocházel, kde byl shromážděn. Dějiny objektu je třeba podrobně vysledovat od chvíle, kdy zde vznikala knihovna, zjišťování dřívějších majitelů je v podstatě irelevantní.

V případě zámeckého či hradního objektu lze jako východisko použít soubor publikací Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku[33] vydané v letech 1981 –1988. Protože tato publikace velmi často neuvádí všechny vlastníky, zejména z doby 19. a první poloviny 20. století, je žádoucí studium starší topografické literatury: pro Čechy J. Schaller[34] aj. G. Sommer,[35] pro Moravu G. Wolny,[36] pro Rakouské (nyní České) Slezsko R. Kneifl.[37] Tyto publikace uvádějí celkem spolehlivě vlastníky objektu do ca poloviny 19. století. Proměny vlastníků od druhé poloviny století lze sledovat ve velkostatkových schematismech E. Jonáka,[38] J. Jechla,[39] J. F. Procházky,[40] I. Tittela[41] a dalších[42]. Internetové zdroje jsou věnované dějinám objektů mají různou úroveň, mnohdy jsou ovšem na hranici použitelnosti.

Po zjištění jmen rodů, které na objektu žili a mohli vznik a vývoj knihovny ovlivnit, je třeba přikročit ke genealogickému výzkumu a sestavit jejich podrobné genealogie, se všemi manželkami, jmény provdaných dcer a pokud lze, i s jejich přesnými daty. Podle potřeby je někdy nutné též znát genealogie rodů přivdaných manželek a rodů, do kterých se dcery

[31] FEJTOVÁ 2004; FEJTOVÁ 2002; FEJTOVÁ 2000; PEŠEK – FEJTOVÁ 2004; PEŠEK – FEJTOVÁ 2001-2003; PEŠEK – FEJTOVÁ 2001-2002; PEŠEK – FEJTOVÁ 1997.
[32] KRINKE 2019; NEŠKUDLA 2014; MODRÁKOVÁ 2018; BÄUMLOVÁ 2013; ŠEDO 2014; KAŠPAR 2005; TRNKA 2016.
[33] HRADY 1981-1988.
[34] SCHALER 1785-1789.
[35] SOMMER 1833-1849.
[36] WOLNY 1833-1842.
[37] KNEIFL 1804-1806.
[38] JONÁK 1865; JONÁK 1879.
[39] JECHL 1868; JECHL 1874.
[40] PROCHÁZKA 1877; PROCHÁZKA 1880; PROCHÁZKA 1886; PROCHÁZKA 1887; PROCHÁZKA 1891.
[41] TITTEL 1881; TITTEL 1885; TITTEL 1900; TITTEL 1905; TITTEL 1906; TITTEL 1910.
[42] DEMUTH 1857; KLAR 1856; NEUESTER 1877; NEUESTER 1887; NEUESTER 1899; NEUESTER 1912; KUČA 1996-2011; LUSTIG 1935; LUSTIG – SVĚTNIČKA 1933.

provdávaly. Na knihovnu měli mnohdy podstatný vliv právě příbuzní. Často docházelo k transferu celých knihoven, mnohdy i ze zahraničí.

Pro středoevropskou šlechtu je základním genealogickým pramenem tzv. *Gothajský almanach*. Tomuto bezkonkurenčně nejúspěšnějšímu almanachu předcházela celá řada pokusů o zveřejňování genealogických údajů, nejprve vládnoucích rodin, postupně i dalších významných aristokratických rodin. Prvním byl *Durchleuchtige Welt*. Toto dílo vydávané Samuelem Heinrichem Schmidtem vycházelo od roku 1697 v Hamburku,[43] od dvacátých let 18. století v Norimberku[44] a výjimečně se v roce 1739 setkáme i s vratislavským vydáním. Sestavovatel se neomezoval pouze na evropské vládnoucí a vyšší šlechtické rody, ale mapoval i genealogie vládnoucích rodů mimoevropských. *Durchleuchtige Welt* býval bohatě ilustračně vybaven.

Gothajské almanachy a Almanach českých šlechtických rodů.

Gothajské almanachy a Almanach českých šlechtických rodů

V průběhu 18. století pokračovali vydavatelé Franz Varrentrapp, Gottlob Friedrich Krebel

[43] DURCHLAUCHTIGE WELT 1697-1731.
[44] DURCHLAUCHTIGE WELT 1723-1757.

a řada dalších, až v roce 1765 vyšel v saském městě Gotha první *Hofkalender*,[45], almanach, který stručně sepisoval stav evropských královských a dalších panovnických rodů. V druhé dekádě 19. století jejich vydávání převzalo nakladatelství Justus Perthes; standardem se stalo uvádění popisů erbů. Postupem doby se měnil vzhled i obsah almanachů, které vycházely zpravidla v němčině a francouzštině. Později se rozšířila škála uváděných rodů, které nakladatelství zpracovávalo. *Gothajský almanach* se stal vzorem pro řadu dalších, vesměs národních variant šlechtických almanachů. Ve starších dobách v něm vedle vládnoucích evropských a říšských rodin nalezneme i biskupy a opaty významných klášterů. Ve druhé polovině 19. století byl tento almanach doplněn ještě oddílem *Diplomatisches Jahrbuch,* ve kterém jsou uváděni členové vlád a diplomatických sborů všech samostatných států tehdejší Evropy a Ameriky spolu se základními statistickými údaji o jejich zemích. Od počátku 20. století byl *Hofkalender* rozdělen na několik oddílů: v jeho první části (I. A.) byly uváděny evropské suverénně panující rody (včetně těch, kteří o faktickou vládu již přišly). Druhá část (I.B) byla věnována vládnoucím rodům mimoevropským. Třetí část (II.) popisovala říšské knížecí (výjimečně i hraběcí, které byly vnímány jako „říšsky bezprostřední") rody s právem rovnorodosti. Čtvrtá část (III. A.) obsahovala knížecí a vévodské rody titulární, zároveň zde nacházíme i potomky morganatických sňatků královských a knížecích rodů, a v poslední část (III. B.) byly knížecí a vévodské rody anglické a irské, belgické, francouzské, španělské, italské, polské a ruské. V roce 1825 vznikla nová řada Gothy, která uváděla rody hraběcí,[46] od roku 1923 začala redakce odlišovat staré říšské rody, které byly v šlechtickém stavu již alespoň na konci 14. století (Uradel), které napříště vycházely v sudých letech a rody povýšené do šlechtického stavu později (Briefadel), vydávané v lichých letech. V lichých letech lze nalézt také rody pocházející z jiných části Evropy než z říšských zemí. Baronský almanach[47] sepisující svobodné pány žijící na území bývalé Říše započal svou dráhu v roce 1848 a prodělal obdobný vývoj jako řada hraběcí, včetně rozdělení na starou a novou šlechtu. Na prahu 20. století rozšířila redakce svou působnost i na nejnižší šlechtu.[48] Zájem byl tak veliký, že od roku 1907 musely každoročně vycházet almanachy dva, rozdělené podle známého principu na *Uradel* a *Briefadel*. Velmi často zde nacházíme (na rozdíl od almanachů věnovaným vyšším rodům) kompletní rodokmeny od počátků či povýšení rodů do šlechtického stavu. Hledání konkrétních osob komplikuje pravidlo uvádět osoby do jejich smrti a pak je ve většině případů z alamanachu

[45] GENEALOGISCHES 1763-1944.
[46] GENEALOGISCHES 1825-1942.
[47] GENEALOGISCHES 1848-1942.
[48] GENEALOGISCHES 1900-1942.

vypustit, tj. při hledání životních dat konkrétní osoby je nutné hledat ji v celé chronologické řadě. V 19. století pak je nutné navíc sledovat nejen údaje uvedené v heslu rodiny, ale i v nekrologu v závěru svazku. Až v druhé polovině 19. století začala redakce opatřovat almanachy jmenným rejstříkem.

Vydávání *Gothajského almanachu* skončilo v roce 1942, respektive v případě *Hofkalenderu* v roce 1944, protože poslední dva ročníky vyšly, ale pouze ve francouzské mutaci. Význam *Gothy* je pro evropskou genealogii zcela zásadní, mimo jiné také ukončila nejednotnost forem šlechtických jmen a jména stabilizovala. Některé rody se teprve v průběhu doby přiklonily k jedné variantě jména, jiné se liší větev od větve. Je třeba vzít zároveň v úvahu, že veškeré údaje pocházely přímo od uváděných rodin, což na jednu stranu zaručovalo jejich maximální přesnost, na stranu druhou umožňovalo rodinám mírnou manipulaci, např. neuvádění, vynechání, nepohodlného člena. Uváděné údaje se postupem doby zpřesňovaly, vedle čistě genealogických údajů bývaly uváděny i udělené řády, státní funkce, dosažené vojenské hodnosti, ale i akademické tituly, povolání, později i místa pobytu a adresy. Pro úplnost třeba ještě dodat, že po 2. světové válce, v roce 1951, navázalo na tradici všech čtyř řad nakladatelství C. A. Starcke v Limburgu an der Lahn,[49] ovšem s tím, že se snížila jejich periodicita. *Gotha* se dočkala napodobení v dalších evropských zemích. Hlavním dílem pro francouzskou šlechtu byl almanach Annuaire de la Noblesse de France, který vycházel v letech 1843–1929.[50] Jeho vydavateli byli postupně M. Borel d´Hauterive, Vicomte Albert Révérend, Edouard Champier a M. Feudin des Ormes. Almanach belgických šlechtických rodů začal vydávat Isidor de Stein d´Altenstein již v roce 1847.[51]. Zvláštností švýcarského almanachu Schweizerisches Geschlechterbuch[52] je, že vedle rodin šlechtických uvádí i staré měšťanské rody. Tento almanach začal vycházet v roce 1931 a jednotlivá hesla jsou buď v němčině nebo francouzštině. Soupis italských šlechtických rodin Annuario della Nobilita Italiana[53] vydával v letech 1879–1896 Goffredo di Crollanza. Almanach vyšší ruské šlechty ve francouzštině vycházel od roku 1889 nejméně do počátku 20. století.[54]. Jeho sestavovatelem byl Roman Ivanovič Ermerin. Soupis anglických šlechtických rodin Debrett´s Peerage, Baronetage, Knightage, and Titles of Courtesy vychází od roku 1769, od roku 1802 pod tímto názvem.[55] Jde o nejstarší dodnes kontinuálně vycházející šlechtický almanach. I když byly rakouské, respektive předlitavské,

[49] GENEALOGISCHES 1951-2009.
[50] ANNUAIRE 1843-1929.
[51] ANNUAIRE 1847-1889.
[52] SCHWEIZERISCHES 1936.
[53] ANNUARIO 1879-1903.
[54] ANNUAIRE 1889-1900.
[55] DEBRETT 1769-2020.

šlechtické rodiny uváděny v *Gothajském almanachu*, vzniklo několik zvláštních řad mapujících zejména nižší zde žijící šlechtické rody. Tyto almanachy jsou ve většině případů naprosto nenahraditelné. V první řadě jde o tzv. "brněnský almanach“ *Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Häuser*, který vycházel v letech 1870–1894.[56] Na něj navázal *Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs* vydávaný v letech 1905–1913[57] a posledním byl *Wiener genealogisches Taschenbuch*, který vydával Hans von Stratowa v letech 1926–1937.[58].

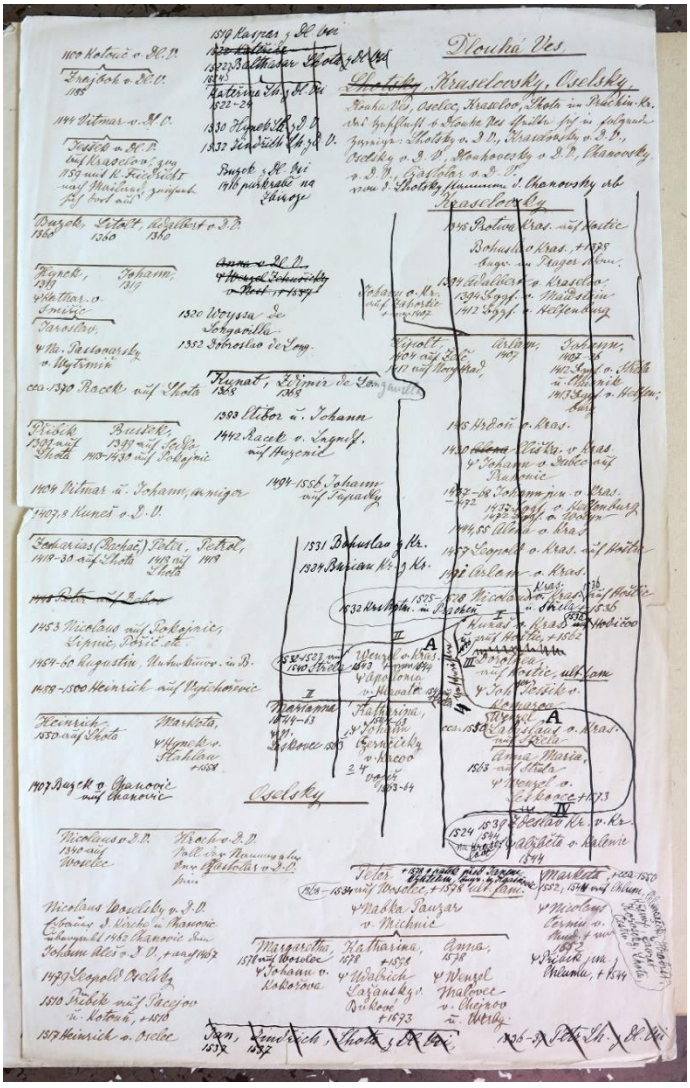

List z Dobrzenského genealogické sbírky.

Výhradně šlechtě v českých zemích se věnoval soupis příslušníků šlechtických rodů v 18. století v rámci každoročně vydávaných kalendářů, které tisklo několik pražských tiskáren, např. Clauserovská, Rosenmüllerovská nebo Jeřábkova, v době první republiky sestavil Z. R. hrabě Kinský almanach s názvem *U nás*,[59] který zahrnoval rody, které vyhověly následujícím podmínkám: pozemkové vlastnictví v zemích svatováclavské koruny, československé státní občanství, trvání po meči, panský stav před rokem 1848, druhý díl vydal v roce 1948. Na tuto tradici navázaly *Almanach českých šlechtických rodů* (1996–2017)[60] nakladatelství Martin a *Almanach českých šlechtických a rytířských rodů* vydávaný K. Vavřínkem (2007–2016).[61]

Vedle genealogických almanachů je k dispozici také řada dalších slovníkových děl věnovaných

[56] GENEALOGISCHES 1870-1894.
[57] GENEALOGISCHES 1905-1912/13.
[58] WIENER 1926-1937.
[59] KINSKÝ 1933, 1948.
[60] POUZAR 1996-2017.
[61] VAVŘÍNEK 2005-2016.

šlechtickým rodům. K obecně nejvyužitelnějším patří lexikony, které sestavil C. v. Wurzbach,[62] E. H. Kneschke,[63] L. v. Zedlitz-Neukirch,[64] Stammbuch der blühenden und abgestorbenen Adels in Deutschland,[65] dále soupisy nobilitací, např. J. G. Megerle von Mühlfeld[66] nebo P. Frank zu Döfering[67] a další.[68] Z nejmodernějším pomůckám patří rejstřík G. v. Fröhlichstala,[69] který je klíčem k prakticky všem genealogickým dílům zachycujícím rody habsburské monarchie. Suverénně panujícím rodům byly věnovány zvláštní publikace.[70]

Pro oblast českých zemí lze doporučit jako základní prameny např. soupis šlechtický rodů A. Schimona[71] a A. v. Doerra,[72], díla A. Sedláčka[73] a M. Koláře, R. v. Procházky[74] a v neposlední řadě i Ottův slovník naučný. Pro moravské a slezské rodiny jsou základním

Zlacené heraldické supralibros Nicolause Rhedigera.

Heraldické supralibros Sebastiana Hartmanna z Königsheimu.

Heraldické supralibros Johanna Cratona z Krafftheimu.

Zlacené supralibros Jaroslava Bořity z Martinic.

[62] WURZBACH 1856-1890.
[63] KNESCHKE 1859-1870; KNESCHKE 1852-1854.
[64] ZEDLITZ-NEUKIRCH 1836-1839.
[65] STAMMBUCH 1860-1866.
[66] MEGERLE VON MÜHLFELD 1822; MEGERLE VON MÜHLFELD 1824.
[67] FRANK ZU DÖFERING 1928; FRANK ZU DÖFERING 1989.
[68] BUCELINI 1655-1678; GAUHE 1740, 1747; GENEALOGISCHES 1891-1893.
[69] FRÖLICHSTHAL 2008.
[70] BEHR 1870; GRITZNER 1894; GRITZNER 1887; GROTE 1877; HOPF 1858.
[71] SCHIMON 1905.
[72] DOERR 1900.
[73] SEDLÁČEK 1925.
[74] PROCHÁZKA 1969; PROCHÁZKA 1973; PROCHÁZKA 1990.

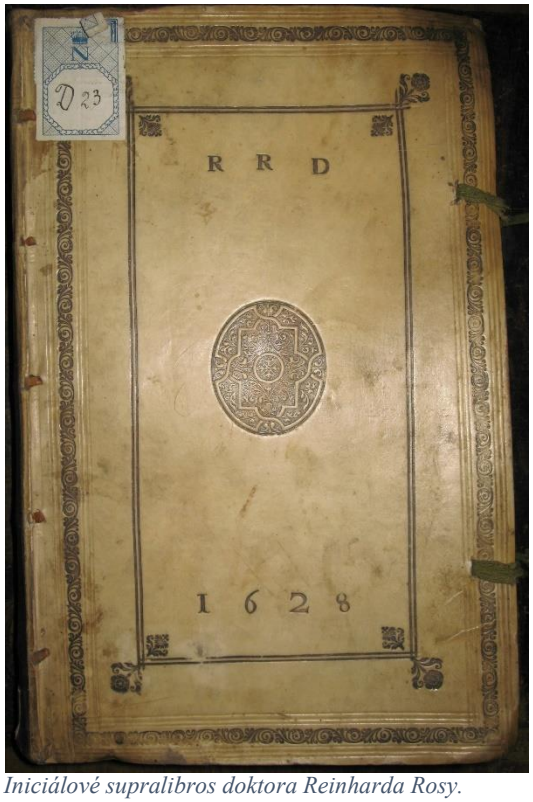

Iniciálové supralibros doktora Reinharda Rosy.

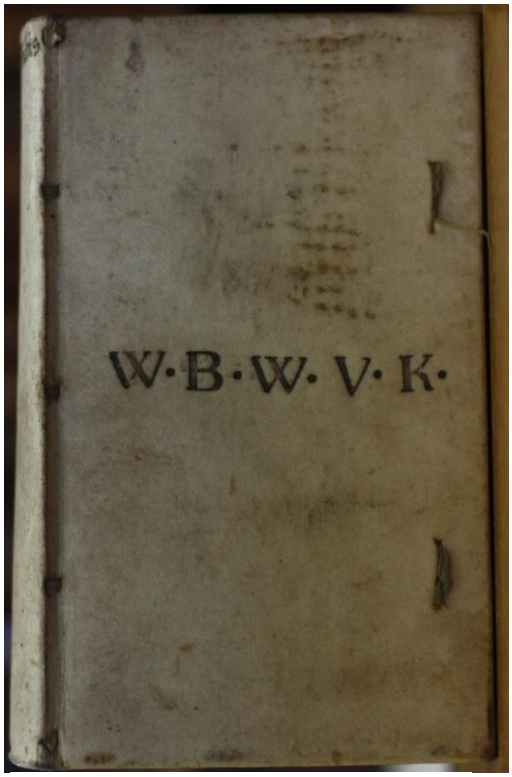

Iniciálové supralibros Václava Bohuslava Voříkovského z Kunratic.

Dedikace s malovaným erbem francouzského generála Françoise de Lopis.

Dedikace s malovaným erbem Heinricha von Reichenbach.

pramenem díla J. Pilnáčka.[75] Do budoucna lze doufat, že Národ ní archiv dá veřejnosti k dispozici genealogickou sbírku, kterou na konci 19. století vytvořil J. hrabě Dobrzenský.

[75] PILNÁČEK 1930; PILNÁČEK 1991.

Z nejnovějších autorů lze doporučit např. studie P. Maška,[76] J. Županiče,[77] M. Fialy[78] a V. Horčičky, ale i mnoho dalších.

Řada konkrétních rodin má zpracované své podrobné dějiny, které bývají pro výzkum fondu nejvyužitelnější, protože vedle genealogických dat nám prozradí o shromažditelích knihovny i další důležité informace, které nám mohou objasnit důvody, které je vedly k akvizicím knih ze speciálních oborů (jejich zájmy, vědecká či podnikatelská činnost, znalost jazyků atp.).

Spolu s genealogickým průzkumem je třeba obeznámit se také s erby všech majitelů zámku (od doby vzniku knihovny) a jejich příbuzných, protože velmi často se setkáváme s exlibris, supralibros či razítky čistě heraldickými, bez uvedení jmen. Základním heraldickým pramenem pro šlechtu střední Evropy je tzv. *Nový Siebmacher*, kterých vycházel v Norimberku po celé 19. a na počátku 20. století. Základem byl erbovník J. Siemachera z roku 1605, který pak opakovaně vycházel (a stále se doplňoval a rozšiřoval) v 17. a 18. století. V roce 1854 byl zahájen velkolepý projekt vydávání erbů podle jednotlivých zemí. Vedle německých států obsahoval celé Rakousko-Uhersko, včetně Dalmácie, Haliče a dalších zemí. Zvláštní díly byly věnovány rodům suverénním, knížecím říšským i mimoříšským, biskupstvím, klášterům,

Grafické exlibris Ferdinanda von Hagenau od Jana Sadelera.

Grafické exlibris Kryštofa Václava z Nostic.

[76] MAŠEK 2008-2010.
[77] ŽUPANIČ – FIALA 2001; ŽUPANIČ – FIALA – STELLNER 2001; ŽUPANIČ – FIALA – KOBLASA 2014; ŽUPANIČ 2012.
[78] FIALA 2001; FIALA – HRDLIČKA – ŽUPANIČ 1997.

Grafické exlibris Eduarda Langera.

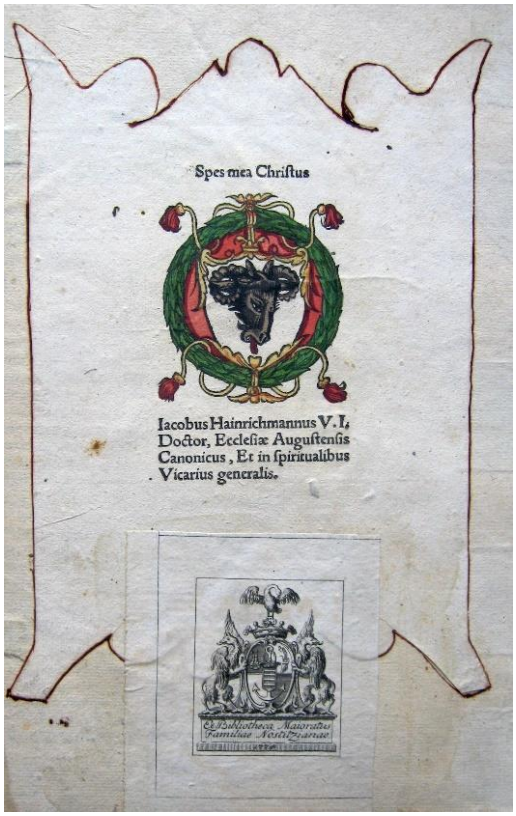

Grafické exlibris německého teologa Jakoba Heinrichmanna spolu s grafickým exlibris Nostické majorátní knihovny.

a dokonce několik svazků přineslo i erby měšťanské. V knihovních katalozích bývají jednotlivé svazky uváděny pod jmény konkrétních autorů. Vedle vyobrazení erbů obsahují jednotlivé díly také někdy stručné, jindy nesmírně podrobné popisy celých rodů. V roce 1964 sestavil H. Jäger-Sustenau generální rejstřík k celému souboru. K usnadnění hledání variantních jmen sjednotil autor často zaměnitelná písmena, např. „B a P“, „C, K Ch, G a Z“ apod. Jména rodů jsou ovšem uváděna bez predikátů, což, v případě běžných a opakujících se jmen, představuje pro uživatele komplikaci. Nedopatřením se také stalo, že až po vytištění se zjistilo, že nebylo indexováno několik svazků, mezi nimi celý díl Moravy. Identifikace neoznačených erbů je časově náročná práce spočívající v listování a hledání shody, ale bez alespoň základních znalostí heraldických pravidel se nelze obejít. Pro heraldiku našich zemí jsou důležité publikace J. A. Tyroffa,[79], V. Krále[80], A. Sedláčka a M. Koláře[81], v řadě *Nového Siebmachera* pak R. v.

[79] TYROFF 1831-1872.
[80] KRÁL Z DOBRÉ VODY 1900.
[81] KOLÁŘ-SEDLÁČEK 1902, 1925.

Meraviglia-Crivelli (Čechy)[82], H. Kadich a C. Blažek (Morava a Slezsko)[83], z nejnovějších děl pak obsáhlý erbovník M. Myslivečka[84].

Identifikovaná jména osob je třeba, pokud je to možné, uvádět i s životními daty, protože zejména některé rody si libovaly v používání stejných křestních jmen v několika generacích. Např. hrabata z Althanu se všichni od poloviny 17. století jmenovali křestním jménem Michal. K další duplicitě jmen docházelo v důsledku rozvětvování rodů; je tedy nezbytně nutné každého jednotlivce genealogicky určit, stanovit ze které linie či větve pocházel a identifikovat ho životními daty, v té míře, v jaké to genealogické prameny umožňují. Provdané ženy je třeba identifikovat s původním i vyvdaným příjmením a titulem. Další problém představují přezdívky, které, zvláště v druhé polovině 19. a první polovině 20. století příslušníci šlechtických rodů často používali, např. Monschi = Vojtěch Václav hrabě ze Sternbergu (1868–1930) nebo Titi = Paulina princezna z Metternichu (1880–1960), provdaná princezna z Thurnu a Taxisu. Občas tyto přezdívky uvádí i Gothajský almanach, ale rozhodně to není pravidlem.

Vybaveni těmito vědomostmi můžeme zahájit vlastní provenienční průzkum fondu. Tento provádíme samozřejmě *de visu*, tj. s knihou v ruce. Na tomto místě je třeba odkázat na již certifikovanou metodiku,[85] proto je možné jen stručně shrnout základní pravidla. Při prohlídce knihy je třeba věnovat pozornost těmto částem knihy:

- vazba, na přední i zadní desce mohou být slepotisková supralibros, dále na hřbetu knihy, většinou iniciály majitele či jeho erb, méně často byla pro provenienční označení využita ořízka
- přední a zadní přídeští a předsádky, zde bývají nejčastěji vpisky, exlibris, knihovnické štítky apod.
- titulní list, nejčastěji se zde setkáme s majetnickými vpisky a razítky, ojediněle se štítky
- rub titulního listu, ojediněle zde nalezneme exlibris

Na jiných místech v knize bývají provenienční označení jen zcela výjimečně. V případě středověkých rukopisů pak mohou být zejména osobnosti donátorů zakomponovány do počáteční iniciály (heraldicky) nebo do některé iluminace. Někdy lze pro identifikaci vlastníka využít i typ vazby, ale zde je třeba postupovat opatrně a tento postup lze aplikovat jen v odůvodněných případech, kdy je vyloučena pochybnost. Od provenienčních znaků je třeba

[82] MERAVIGLIA-CRIVELLI 1886.
[83] KADICH – BLAŽEK 1899; BLAŽEK 1884.
[84] MYSLIVEČEK 2005-2006.
[85] METODIKA PROVENIENCE.

odlišit jiné, jim podobné znaky. V době renesance bývají velmi často přední desky svazku ozdobeny erbem či vyobrazením významných osobností tehdejší doby (říšští kurfiřti, vládci suverénních zemí apod), v baroku se často objevují náboženské motivy. U publikovaných úředních dokumentů (sbírky zákonů apod.) bývají na vazbách zemské znaky, které též nelze považovat za skutečná majitelská supralibros. Tato vyobrazení však o majiteli knihy nevypovídají. V 19. století bývají na předních přídeštích knihkupecké štítky, které také nelze považovat za provenienční, stejně jako kolportážní kolky, které nacházíme na prvních stránkách některých periodik 19. století.

Pakliže se v knihovně často opakují vpisky exlibris, štítky, razítka či supralibros, je třeba individuálně posoudit, jak tyto provenienční stopy zachycovat. Je-li prakticky celá knihovna označena stejným provenienčním znakem, a zejména tehdy, když tento neoznačuje konkrétní osobu, ale rod či instituci (např. celá zámecká knihovna Mnichovo Hradiště je označena razítkem *„Eigenthum des gräflich Waldstein-Wartenbergschen Real-Fideicommisses DuxOberleutensdorf“*), není samozřejmě potřeba toto dokumentovat. Je však třeba se maximálně snažit najít v knihovně skupiny knih konkrétních vlastníků, kteří knihovnu, jakožto majitelé, obohacovali, nebo jejichž sbírky či jejich součásti se do zkoumané knihovny řízením osudu dostaly. Jedná-li se o reprodukovaná provenienční označení (exlibris, razítka, supralibros), stačí fotodokumentovat jen jednou, a dále zaznamenávat signatury, aby bylo možné sestavit charakteristiku této konkrétní součásti knihovny. Pro identifikaci exlibris lze jako pomůcku použít dílo F. Warneckeho[86], pro české země pak Exlibris a supralibros B. Lifky[87].

Součástí provenienčního průzkumu je fotodokumentace provenienčních stop.

Před samotným fotografováním nejdříve zjistíme nejlepší světelné podmínky. Ty se na zámcích mohou značně lišit, některé budou téměř dokonalé, jiné zcela nevhodné. Za ideální je možné označit místo, které je u okna (nejlépe pak u třech oken, jedno před námi, druhé dvě po stranách). Nejlepší podmínky vždy tvoří rozptýlené denní světlo, nikdy nefotografujeme na přímém slunečním světle nebo s bleskem (ochrana knižního fondu, obecně špatné fotografické výsledky, zejména podání barev).

Snímání plošných předloh vyžaduje několik zásad, které je bezpodmínečně nutné dodržovat. Je nutné fotografovat vždy tak, aby objektiv byl v rovnoběžné poloze se snímanou stránkou. Zabrání se tím nežádoucím optickým defektům snímané skutečnosti. Nejsou-li světelné podmínky dostatečné, použijeme vždy stativu (zabráníme celkové neostrosti snímků).

[86] WARNECKE 1890.
[87] LIFKA 1980.

Fotografujeme se základním objektivem f50, nebude tak docházet k optickým defektům (soudkování, malé hloubce ostrosti fotografií). Jako podklad pod snímanou knihu je žádoucí volit jednobarevnou, nerušící, suchou a hladkou podložku. Po skončení fotografování nikdy nenecháváme fotoaparát v depozitáři. Velká prašnost a chlad fotoaparát nenávratně poškozují.
Na základě výsledků provenienčního průzkumu lze sestavit historii knihovny, tj. stanovit přínosy jednotlivých majitelů, charakterizovat nejen jejich způsoby označování knih, ale i popsat druhy literatury, které shromažďovali a tyto poznatky komparovat se znalostmi o jejich životě. Knihovna nám často prozradí odborné či přímo vědecké zájmy majitelů (např. Josef hrabě Wallis (1767–1818) shromažďoval v Budíškovicích literaturu o finančnictví, Franz Josef svobodný pán z Thonsernu (1701–1778) díla o elektrické energii apod.). Velmi často lze dle vpisků sledovat cesty majitelů knihoven po světě, protože někdy si zapisovali místo nákupu či četbu knihy. Ojediněle si někteří čtenáři poznamenávali do knih i své posudky autorů a jejich děl (např. arcivévoda Franz Ferdinand (1863–1914) na Konopišti). Tím vznikne obraz vývoje knihovny, jejího postupného růstu a vývoje.
Součástí historických fondů bývají mnohdy staré katalogy těchto knihoven. Nejprve si přirozeně ověříme, zda knihy v katalogu uvedené jsou stále součástí zkoumané knihovny, nebo zda se jedná o zcela jinou sbírku, či zda knihy součástí knihovny původně byly, ale v současnosti se v ní již nenacházejí. Při analýze katalogů je třeba nejprve stanovit dobu jejich vzniku (není-li sám datován, pak dle zapsaných titulů a samozřejmě písma), dále, jde-li o osobní sbírku, pak identifikovat majitele. Ojediněle lze určit i autora katalogu, kterým býval buď sám majitel, nebo jím pověřená osoba. V 19. století a počátkem 20. století putovalo po zámeckých knihovnách několik oblíbených nájemných knihovníků, např. Leopold Nopp (1859–1937), který působil ve Strážnici, Nových Syrovicích aj. Následně pak z katalogu získáme kvantifikovatelné údaje (počty svazků a bibliografických jednotek), chronologické rozmezí zapsaných knih a charakteristiku jejich obsahu. Při popisu a zhodnocení kvality katalogu uvedeme, o jaký druh se jedná (lokální, přírůstkový, oborový, abecední apod.), zhodnotíme kvalitu a úplnost bibliografického popisu (údaje, které jsou v záznamech uváděny). Někdy je třeba zapsané záznamy verifikovat v bibliografických soupisech, tištěných či internetových. Ve starých katalozích lze někdy najít i další údaje, např. o uložení knihovny (místní lokace, upřesnění budovy, místnosti, uložení v truhlách apod.), záznamy o výpůjčkách, někdy i poznámky o původu knih, např. byly-li knihy převezeny z jiného objektu, šlo-li o dědictví po konkrétní osobě, nákup celé sbírky či naopak z knihovny z různých důvodů vyčleněny. Někdy nám o osudu knihovny ledacos prozradí i přeškrtané záznamy, které svědčí o ztrátách či přesunech části fondu.

Posledním krokem je provedení obsahové a jazykové charakteristiky historického fondu, což lze realizovat na základě moderního katalogu knihovny. Dle konkrétního fondu lze soubor rozdělit na středověké rukopisy, novověké rukopisy, prvotisky, 16. století, tisky ze 17.–18. století, 19. a 20. století, uvádět počty nebo přibližné počty svazků či bibliografických jednotek (v případě, že fond obsahuje větší množství rozsáhlých konvolutů). Průzkumem katalogu v jednotlivých kategoriích se dá zjistit, zda shromažditelé fondu měli nějaký záměr, zda byla jejich akvizice cílenou činností, jaké obory lidského poznání je zajímaly, zda se tento zájem přenášel mezi generacemi nebo zda s každým novým majitelem se zájem měnil. Obsah knihovny souvisel s povoláním a činností majitele knihovny, jeho profese či zájmy se přirozeně do obsahu knihovny promítaly. Lze také hledat souvislosti s dobovými událostmi, nejen politickými, ale i např. tvorba nového zámeckého parku a výskyt odpovídající literatury ve fondu. Někdy lze najít v knihovně i inspirační zdroje pro nové stavby či úpravy. V knihovně bývají znatelné i hospodářské aktivity, lokální problémy a specifika (plodiny typické pro danou oblast, např. cukrová řepa, víno, lesnictví, pivovarnictví atp.) Knihovny, které vznikaly v průběhu 17. a 18. století měly většinou záměr vybudovat encyklopedickou informační základnu obsahující všechny obory lidského poznání, novější knihovny pak zřetelněji zrcadlí osobní zájmy majitelů.

PREZENTACE HISTORICKÝCH KNIHOVNÍCH FONDŮ

Historické knihovní fondy představují mimořádně unikátní soubor rukopisů, tištěné literatury, periodik a dalších speciálních druhů dokumentů, které v případě zámeckých knihoven překračují rok 1860 stanovený knihovním zákonem jako mezní pro historický knihovní fond a za horní hranici je považován rok 1945, respektive 1948, kdy se vývoj těchto fondů v současném chápání uzavřel.[88] Do kategorie historických knihovních fondů jsou zpravidla zařazeny šlechtické zámecké, palácové a hradní knihovny ve správě veřejných institucí (knihoven, muzeí, archivů, Národního památkového ústavu, obcí, škol a dalších), církevních institucí i soukromých vlastníků. Samostatnou kategorií z hlediska vývoje i charakteru jsou klášterní knihovny, ať zůstaly součástí klášterních areálů či byly v minulosti začleněny do

[88] Tato skutečnost se bezezbytku týká knihovních fondů, které byly po II. světové válce zestátněny a nebyly vráceny původním vlastníkům v rámci restitucí po roce 1989. Restituované knihovní fondy mohou být doplňovány i v současnosti o další historickou literaturu či soudobou tvorbu, zpravidla však musí být respektovány podmínky zákona 20/87 Sb. O státní památkové péči, protože převážná část restituovaných knihovních fondů byla prohlášena za movitou kulturní památku.

jiných světských fondů. Zapomenout nesmíme ani na menší fondy měšťanů, vědců, politiků, právníků či prvorepublikových podnikatelů.

Zámecká knihovna Hluboká.

Českým unikátem jsou tzv. interiérové zámecké knihovny, uchovávané v původních prostorách a původních skříních, regálech či jiném nábytku. Jejich význam nespočívá pouze v tom, kolik středověkých rukopisů, prvotisků a jiných cenných knih obsahují, ale hlavně v možnosti sledovat na nich kulturní obraz a vývoj doby, v níž sbírky vznikaly, a také vývoj, společenské postavení, vysokou úroveň vzdělání a zájmy rodů, jednotlivých majitelů, ale i aristokracie jako celku.

Historické knihovní fondy obsahují soubor literatury ze všech vědních oborů (historie, filozofie, teologie, přírodní vědy, lékařství, alchymie, politika, výtvarné umění či psychologie). Každá knihovna odráží zájem těch, kteří ji shromažďovali. Některé tematické okruhy však nalezneme téměř ve všech knihovnách. Kromě beletrie a titulů potřebných ke každodenní liturgii se to týká například literatury s vojenskou tématikou, protože velká část důstojnictva pocházela z aristokratických rodin. Velmi často je zastoupena právnická literatura, protože také státní správa byla doménou šlechty. Typicky „aristokratickou" literaturou jsou i knihy o lovu, lesích, koních, případně genealogické publikace. Snad v každém fondu existuje početný soubor knih o zemědělství jako doklad toho, že většina šlechtických sídel byla hospodářským centrem panství. Jeho majitelé se snažili shromáždit vždy to nejmodernější o jeho správě, o hospodářských novinkách, o pěstování plodin i jejich následném zpracování.[89]

Historické knihovní fondy představují bohatství čítající několik milionů svazků. Jen ve správě Knihovny Národního muzea, spravující tzv. svozové knihovny je 500 000 svazků. Národní památkový ústav, jako největší správce interiérových zámeckých knihoven, obhospodařuje 800 000 svazků. Povědomí o tomto mnohdy stále ne do hloubky poznaném bohatství není

[89] Blíže k vývoji zámeckých knihoven: MAŠEK – TURKOVÁ 2004; LIFKA 1934; LIFKA 1955; MAŠEK 1997.

odpovídající jeho významu. V současné době jsou fondy ve veřejné správě zpravidla zpracované do podoby elektronických katalogů, které umožňují badatelům alespoň základní orientaci v dílech.

Badatelské zpřístupňování historických knihovních fondů však naráží na dvě protikladné tendence – potřebu zpřístupnění a potřebu ochrany. Historické knihovní fondy nemohou být ze své podstaty předmětem běžné absenční výpůjčky, jak je zvykem u moderní produkce. Badatelské zpřístupnění těchto fondů je vázáno na speciální režim a podmínky, které zajistí maximální ochranu každého vypůjčeného díla. Součástí systému opatření je mimo jiné úplná digitalizace, která umožní badatelské zpřístupnění díla prostřednictvím vysoce kvalitních digitálních kopií. Pro běžné studium je tato forma dostačující, originál díla je pak badateli předkládán pouze ve výjimečných případech. Vzhledem k rozsahu historických knihovních fondů je tímto způsobem zpřístupněn pouze nepatrný zlomek.[90]

Jak již bylo zmíněno, obecné povědomí o mnohdy skrytých pokladech[91] uchovávaných ve fondech historických knihoven není optimální. Jedním z cílů všech správců historických knihovních fondů by tak měly být další způsoby prezentace a popularizace. Zvláště interiérovými zámeckými knihovnami projdou v průběhu letní sezony stovky tisíc návštěvníků. Knihovny jsou zpravidla součástí reprezentačních prostor objektu a návštěvníci se ústy průvodce dovědí povšechné informace o vývoji a charakteru knihovny. Organizace návštěvnického provozu neumožňuje rozsáhlejší prezentaci fondu, jeho částí či unikátních jednotlivin. Neumožňuje se hlouběji zabývat významnými tvůrci fondu, ale i jeho správci a v neposlední řadě unikají pozornosti individuální prvky knihy.

Výstavy

[90] Nejrozsáhlejšími digitálními knihovnami v České republice, zabývajícími se i historickými knihovními fondy jsou: MANUSCRIPTORIUM 2022; KRAMERIUS 2022.

[91] Kromě vlastního obsahu knihy spoluvytváří její hodnotu grafické provedení, charakter vazby a v neposlední řadě provenienční znaky (exlibris, supralibros, dedikační vpisky, razítka).

Jednou z možností cílené prezentace knihovních fondů jsou bezesporu výstavy, které mohou mít relativně široké návštěvnické spektrum a tím i značný společenský dopad. Úspěšnost výstavy spoluvytváří řada faktorů od místa a času konání, charakteru výstavní prostory, způsobu instalace až samozřejmě po atraktivitu zvoleného tématu a úrovně propagace.

Instalace výstavy "Vzdělaný čtenář" na zámku Kynžvart v srpnu 2020.

Výstavy lze členit podle řady kritérií. Důležité je především členění výstav z hlediska obsahu na výstavy:

1) všeobecné
2) tematické
3) individuální

Všeobecné výstavy zpravidla prezentují knihovní fond jako celek, jeho vývojové etapy ve vazbě na konkrétní objekt (zámek, hrad…) a osoby tvůrců, prezentovány jsou jednotlivé tematické celky, jazyková skladba, upozorněno bývá na specifika daného fondu či existující unikáty. Součástí všeobecných výstav bývají i případně dochované historické knihovnické pomůcky – inventáře, vázané katalogy, lístkové katalogy, schéma stavění fondu apod.

Velmi dobrým nástrojem prezentace historických knihovních fondů jsou **tematické výstavy.** Tento typ výstavy nabízí velmi široké možnosti prezentace dílčích specifik konkrétního knihovního fondu, lépe však prezentaci zvoleného tématu v kontextu rodovém či geografickém. Kromě průřezových témat umožňujících aplikaci výše zmíněného rodového či geografického principu[92] je výběr prezentovaných témat úzce závislý na charakteru konkrétního fondu a jeho specifikách jazykových, tematických, druhových apod.

[92] Úspěšným tématem byla např. prezentace provenienčních znaků v podobě exlibris, supralibros a dedikačních vpisků, která mimo jiné ukázala možnosti alespoň částečné rekonstrukce a připomenutí rozptýlených či zaniklých knihovních fondů - výstavy doprovázené kritickým katalogem: VZDĚLANÝ ČTENÁŘ 2022; V NEJHLUBŠÍ ÚCTĚ 2021.

Individuální výstavy se zaměřují zpravidla na prezentaci jednotlivých literárních děl opět ve vazbě na konkrétní knihovní fond. Předmětem individuálních výstav bývá unikátnost vybraného díla ať z podstaty díla samého či z hlediska typografické úpravy, tiskařské provenience, výzdoby, zpracování vazby apod. Výstavní činnost směřovaná k prezentaci historických knihovních fondů je žádaná činnost, která zpřístupní unikátní soubory literárních děl široké odborné a laické veřejnosti. Podstatnou součástí výstav jsou i edukační programy pro děti a školní mládež, které přispívají k obecné vzdělanosti ve vztahu ke knižní kultuře, dějinám knihy a k regionální historii spjaté s konkrétním objektem.

Výstava "V nejhlubší úctě..." na zámku Kozel v roce 2021.

Prezentace historických knihovních fondů formou výstav plní prioritně cíle propagační a vzdělávací. Naplnění těchto cílů však musí být v souladu se zásadami péče o knihovní fond, zejména v otázce bezpečnosti a ochrany vystavených exponátů před poškozením. Příprava a realizace výstav musí probíhat také v souladu s právními aspekty.

Proces přípravy výstavy

Vlastní realizaci výstavy předcházejí některé přípravné práce.

Námět

Prvním krokem při přípravě výstavy je definování námětu. Předmětem námětu je především volba tématu výstavy a zjištění, zda téma je dostatečně zpracované, či k jeho realizaci bude nezbytné provést doplňující výzkum. Tato zjištění je nutné vyhodnotit zejména v souvislosti s termínem zahájení výstavy, tedy s časovým prostorem, který má organizátor výstavy k dispozici pro její realizaci.

Součástí rozhodnutí o námětu výstavy je též výběr vhodného výstavního prostoru, definování požadavků na podobu a množství výstavního fundusu, předběžný výběr exponátů s vazbou na potencionální půjčitele a úvaha o časové náročnosti přípravy a realizace výstavy.

Úvahy o následné realizaci zvoleného námětu bude ovlivňovat účel výstavy, předpokládaný okruh návštěvníků a v neposlední řadě předpokládaná doba trvání výstavy.

Libreto[93]

Na zpracovaný námět časově bezprostředně navazuje zpracování libreta, jehož účelem je především podrobně popsat obsah a tematické členění připravované výstavy. Libreto současně specifikuje, jakými prostředky bude tematické členění vyjádřeno, doplněné o úvahu o podílu mezi uvažovanými exponáty v majetku organizátora a potřebou výpůjček. Tematické členění výstavy, včetně úvahy o podobě a rozsahu exponátů, je promítnuto do schématu vitrín umístěných v půdorysu výstavních prostor.

Formální stránka libreta má zpravidla následující podobu. V úvodní části budou charakterizovány základní parametry výstavy, které jsou obsahem námětu (mnohdy se jako úvod libreta přebírá s menšími úpravami celý námět). Následuje vlastní popis výstavy. K pojmenovaným tematickým částem je připojen výčet exponátů,[94] případně technické poznámky k požadavkům na jejich adjustaci a různá autorská doporučení např. k výtvarnému řešení apod. Dále se uvádí charakteristika budoucích textů (např. popiska, hlavní text, doplňující text aj.), včetně předběžného znění hlavních a vysvětlujících textů. Tato část libreta má obvykle dvousloupcovou podobu, kdy v jednom sloupci bývá výčet exponátů a technické poznámky k instalaci, ve druhém sloupci pak předběžné texty.

Nedílnou součástí libreta je harmonogram prací, včetně předpokládaného časového kalendáře realizace případných výpůjček, předběžný plán doprovodných akcí (didaktické programy, přednášky…), propagace výstavy, realizace, katalogů, plakátů, webové prezentace apod.

Věcná část libreta je nakonec promítnuta do položkového rozpočtu výstavy.

Scénář

Scénář výstavy zaznamenává v úplnosti podobu a obsah připravované výstavy. Zpravidla je členěn na tři části :

a) plánovou část

b) textovou část

c) obrazovou část

Základem scénáře je plán výstavních místností s detailním zákresem umístění vitrín a jednotlivých výstavních předmětů, doplněný o řešení osvětlení. Samostatně je zakresleno schéma vitrín s plánem umístění exponátů, umístěním a typem popisek (text, velikost a typ písma, umístění QR kódu, pozadí…) a návrhem aranžérského řešení vitrín.

[93] Zpracováno s využitím ŠEBEK 2010.

[94] V této fázi přípravy výstavy není nezbytně nutný přesný seznam exponátů s rozměry.

Nedílnou součástí scénáře je umístění a využití interaktivních a audiovizuálních prostředků. V případě interaktivních prvků bude součástí scénáře jejich podrobný popis, návod k použití, případně otisky obrazovek při využití výpočetní techniky. Při použití QR kódů jsou nezbytnou součástí scénáře odkazované texty, obdobně při použití audioprůvodce úplné texty (včetně jazykových mutací) vázané na schéma označující jednotlivé prvky či části výstavy doplněné audioprůvodcem.

Scénář je detailním rozvedením námětu a libreta, které mu předcházely. Je přesným a úplným návodem pro vlastní realizaci výstavy.

Realizace výstavy

Naplnění a realizace scénáře má, kromě výtvarné stránky, podstatné právní a odborné aspekty, bez jejichž naplnění a respektování není možné zpracování realizovat.

Právní aspekty

Příprava a realizace výstavy, prezentující historické knihovní fondy, zpravidla kombinuje využití dvourozměrných a trojrozměrných exponátů. Dvourozměrné exponáty reprezentují zejména graficky upravené a vytištěné výstavní panely. Těžiště výstav však spočívá v trojrozměrných exponátech – literární produkci od raného středověku do roku 1948. Zejména v případě tematických výstav je libreto výstavy postaveno na prezentaci exponátů ze sbírek různých subjektů – státních, veřejných, soukromých. Organizátor výstavy přebírá odpovědnost za veškeré vystavené exponáty po celou dobu konání výstavy. Realizace výpůjček probíhá na základě *výpůjční smlouvy*, respektive *smlouvou o výpůjčce.*

Smlouva o výpůjčce

Výpůjčka je typ závazku, který vznikne uzavřením smlouvy o výpůjčce nezuživatelné věci mezi půjčitelem a vypůjčitelem. Právně je výpůjčka jako typová smlouva upravena v § 2193–2200 občanského zákoníku.[95] Výpůjční smlouva v obecné rovině definuje základní principy ve vztahu mezi půjčitelem a vypůjčitelem versus vypůjčené věci. Smlouvou o výpůjčce půjčitel přenechává vypůjčiteli nezuživatelnou věc a zavazuje se mu umožnit její **bezplatné**[96] dočasné užívání. Půjčitel musí předat danou věc v takovém stavu, aby mohla být vypůjčitelem řádně užívána, a poskytne vypůjčiteli poučení o tom, jak věc užívat, ledaže jde o obecně známá

[95] OBČANSKÝ ZÁKONÍK 2012.

[96] Podstatným rysem výpůjčky je její bezplatnost, pokud by za vypůjčení věci bylo nutno platit, šlo by o její nájem nebo pacht.

pravidla. Vypůjčitel ji pak musí užívat v souladu se smlouvou, resp. způsobem přiměřeným věci, pokud způsob užívání nebyl ujednán. Nesmí ji přenechat jinému, ledaže se na tom s půjčitelem dohodl. Nese také obvyklé náklady spojené s užíváním věci. Vypůjčitel musí výpůjčku vrátit po uplynutí doby, na kterou byla výpůjčka sjednána, resp. tehdy, když danou věc už nepotřebuje. Půjčitel ale může požadovat vrácení věci ještě dříve, pokud ji vypůjčitel užívá v rozporu s uzavřenou smlouvou[97].

Smlouva o výpůjčce uzavřená podle § 2193 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů obsahuje následující obecné náležitosti

1. ***Smluvní strany***

   Ustanovení zahrnuje povinné identifikační údaje o půjčiteli a vypůjčiteli a to : název firmy či jméno a příjmení fyzické osoby – sídlo či trvalé bydliště – IČO či datum narození – údaje o zápisu v obchodním rejstříku – jméno a funkce osoby s právem zastupovat firmu

2. ***Předmět smlouvy***

   Ustanovení definuje a popisuje jaké věci jsou předmětem uzavírané smlouvy o výpůjčce, v případě většího počtu vypůjčovaných věcí odkazuje na přesný seznam vypůjčovaných věcí v samostatné příloze. V předmětu smlouvy půjčitel prohlašuje, že má ve svém výlučném vlastnictví nezuživatelnou věc, která je předmětem smlouvy o výpůjčce. Půjčitel deklaruje, že přenechává bezplatně vypůjčiteli věc k dočasnému užívání na dohodnutou dobu, běžící ode dne podpisu smlouvy a končící k nejzazšímu definovanému datu. Vypůjčitel podpisem smlouvy dále potvrzuje, že mu věc byla půjčitelem předána při podpisu této smlouvy. Smluvní strany současně potvrzují, že si věc před jejím předáním prohlédly a že je věc přenechána vypůjčiteli ve stavu způsobilém k užívání, tj. na věci nejsou žádné nedostatky. V případě zjištěných nedostatků či vad je jejich výčet uveden v předmětu smlouvy.

3. ***Doba výpůjčky***

   Výpůjčka se sjednává s platností ode dne podpisu smlouvy na dobu určitou.

4. ***Doprava***

[97] OBČANSKÝ ZÁKONÍK 2012.

Smlouva o výpůjčce definuje způsob balení a dopravy od půjčitele k vypůjčiteli, určuje dopravce a plátce nákladů spojených s balením a dopravou. Půjčitel si může vyhradit právo účasti svého odpovědného pracovníka při přepravě a manipulaci s vypůjčenými předměty na náklady vypůjčitele. Shodné právo si může vyhradit i vypůjčitel, není-li současně určen jako přepravce. Smlouva o výpůjčce zpravidla též obsahuje ustanovení o způsobu nakládání s obaly, ve kterých byla věc transportována.

5. *Další ujednání v souvislosti s výpůjčkou*

Součástí smlouvy o výpůjčce jsou některá další obecná ustanovení a konstatace. Vypůjčitel je oprávněn užívat věc výlučně sám a v souladu s účelem, ke kterému věc obvykle slouží – Vypůjčitel hradí veškeré obvyklé náklady spojené s užíváním věci – Vypůjčitel je povinen věc chránit před poškozením, ztrátou či zničením – Vypůjčitel nebude na vypůjčených věcech provádět žádné úpravy (konzervaci a restaurování), ani s ním manipulovat způsobem, kterým by došlo k poškození – Stane-li se věc nezpůsobilá k obvyklému užívání, tedy dojde-li k jakémukoliv poškození věci či její ztrátě, je vypůjčitel povinen o této skutečnosti informovat půjčitele bez zbytečného odkladu – Vypůjčitel je povinen zajistit a uhradit pojištění věci po celou dobu výpůjčky včetně transportu (musí zahrnovat také nakládku i vykládku) a to proti všem pojistitelným rizikům a předat půjčiteli kopii pojistné smlouvy popř. oznámit číslo pojistné smlouvy, zpravidla ve lhůtě 3 dnů ode dne podpisu smlouvy. V případě porušení této smluvní povinnosti má půjčitel právo jednostranně odstoupit od smlouvy – Vypůjčitel je povinen umožnit prohlídku vypůjčených sbírkových předmětů zástupci půjčitele odpovědného za ochranu sbírek, kdykoliv o to půjčitel požádá – Půjčitel je oprávněn žádat předčasné vrácení věci, pokud ji vypůjčitel používá v rozporu se smlouvou. Půjčitel nemá právo z jiného důvodu požadovat předčasné vrácení věci – Za škodu způsobenou užíváním věci třetím osobám po dobu trvání smlouvy odpovídá vypůjčitel. Stejně tak vypůjčitel nese odpovědnost za škodu způsobenou na věci jednáním třetích osob po dobu trvání smlouvy – Po uplynutí sjednané doby dle uzavřené smlouvy, či v případě předčasného vrácení věci je vypůjčitel povinen vrátit věc půjčiteli bez zbytečného odkladu a společně se všemi doklady (pokud nějaké doklady s věcí souvisí). O vrácení věci sepíší smluvní strany písemný protokol, v němž zaznamenají stav předávané věci, včetně případných nedostatků či vad.

6. *Publikace vypůjčených věcí*

V případě, že vypůjčené věci budou jakýmkoliv způsobem publikovány, půjčitel ve smlouvě o výpůjčce stanovuje podmínky publikace. Oprávnění a podmínky publikace lze řešit i samostatnou *Smlouvou o udělení souhlasu k reprodukci* – viz odstavec 8.

7. *Závěrečná ustanovení*

Závěrečná ustanovení zpravidla obsahují některá formální konstatování jako jsou: Změny konkrétní smlouvy lze činit pouze po dohodě obou stran písemnou formou – Stanovení podmínek a lhůt pro odstoupení od smlouvy – Stanovení odpovědnosti za případné uveřejnění smlouvy ve veřejně dostupném Registru smluv dle zákona č. 340/2015 Sb. v platném znění – Konstatování o počtu vyhotovení smlouvy a rozdělení mezi smluvní strany – Prohlášení smluvních stran, že souhlasí s obsahem smlouvy, že tato smlouva byla sepsána vážně, určitě, srozumitelně a na základě jejich pravé a svobodné vůle. Následují podpisy oprávněných zástupců půjčitele a vypůjčitele s datem a místem podpisu.

8. *Přílohy smlouvy o výpůjčce*

Nedílnou součástí smlouvy o výpůjčce jsou přílohy, upřesňující či doplňující některá ustanovení. Struktura textu smlouvy o výpůjčce zpravidla neumožňuje přesný výčet věcí, které jsou předmětem smlouvy. V takovém případě je povinnou přílohou *Seznam vypůjčených věcí,* obsahující minimálně: pořadové číslo vypůjčené věci – jedinečné evidenční číslo věci dle zvyklostí vypůjčitele (přírůstkové číslo, inventární číslo, signatura…) – název věci doplněný dalšími údaji zajišťujícími jednoznačnou identifikaci vypůjčené věci – popis stavu věci k datu výpůjčky s podrobným výpisem případných poškození – popis stavu věci při navracení půjčiteli, pojistná hodnota věci.
Přílohou smlouvy o výpůjčce může být tzv. *licenční smlouva,* tedy *Smlouva o udělení souhlasu k reprodukci*, řešící oprávnění a podmínky publikace vypůjčené věci. Licenční smlouva obsahuje zpravidla ujednání mezi smluvními stranami o předmětu smlouvy (= seznam věcí, pro které je licenční smlouva vyhotovena), době trvání smlouvy, právech a povinnostech smluvních stran, úplatě za poskytnutí souhlasu k publikaci, smluvní pokutě v případě porušení podmínek licenční smlouvy a závěrečná ustanovení obdobná jako u vlastní smlouvy o výpůjčce.

Smlouva o výpůjčce zavazuje vypůjčitele k pojištění vypůjčených věcí. V případě, že vypůjčitel má uzavřenu platnou *pojistnou smlouvu pro pojištění majetku a odpovědnosti,* vztahující se i na smluvně ošetřené dočasné užívání cizího majetku, bude tato pojistná smlouva povinnou přílohou smlouvy o výpůjčce.
Povinnou přílohou smlouvy o výpůjčce je dále Facility Report a Condition Report[98], je-li půjčitelem požadována.

Uvedená obecná ustanovení nepokrývají všechny situace, které mohou v praxi nastat. Konkrétní smlouvu o výpůjčce je proto nutné přizpůsobit individuálním podmínkám jednotlivých případů. Návrh smlouvy o výpůjčce je nezbytně nutné konzultovat s vykonavateli právní agendy na straně půjčitele i vypůjčitele.

Pojištění

Prezentace historických knihovních fondů formou výstavy s užitím trojrozměrných exponátů je bezesporu spojena s řadou objektivních rizik ohrožujících vypůjčené exponáty. Nezbytnou součástí přípravy a realizace výstav je povinnost organizátorů podniknout veškerá opatření snižující riziko na minimum. Přesto může dojít k nepředvídatelným událostem s následkem způsobení škody na exponátech, které organizátor výstavy, respektive vypůjčitel exponátů nemůže i při dodržení veškerých dostupných bezpečnostních opatření ovlivnit ani jim zabránit. Právním řešením takové situace je sjednané dostatečné pojištění výstavy i jednotlivých exponátů. Jak již bylo zmíněno, sjednání pojistné smlouvy vypůjčitelem je jednou z podmínek uzavření smlouvy o výpůjčce. Vypůjčitel sjednává zpravidla samostatnou pojistnou smlouvu vztahující se pouze na exponáty vypůjčené pro konkrétní výstavu. Náhradou samostatné smlouvy může být platná obecná *pojistná smlouva pro pojištění majetku a odpovědnosti* sjednaná vypůjčitelem pro vlastní aktivity, splňuje-li kritéria, zajišťující dostatečné řešení pojistné události. Je v zájmu vypůjčitele před uzavřením smlouvy o výpůjčce konzultovat sjednaná pojistná nebezpečí a limity pojistného plnění s půjčitelem. Lze tím předejít případným sporům v případě jakékoliv pojistné události.
Sjednání pojistné smlouvy je sice odpovědností vykonavatelů právní agendy na straně vypůjčitele, zodpovědný organizátor výstavy však dává podnět k jejímu uzavření a navrhuje kritéria, která musí pojistná smlouva splnit. Konkrétní podoba zejména samostatné pojistné

[98] Blíže o Facility Report a Condition Report kapitola 2.2.2.1 respektive 2.2.2.5.

smlouvy vychází z individuálních podmínek každé realizované výstavy, přesto lze definovat některá obecná kritéria.

Pojistná smlouva se sjednává na celou dobu výpůjčky včetně transportu zahrnujícího též nakládku a vykládku věcí, které jsou předmětem smlouvy o výpůjčce.

Pojistná smlouva zahrnuje veškerá pojistná nebezpečí, zejména však: Sdružený živel (požár, úder blesku, výbuch, pád letadla nebo létajícího zařízení nebo jeho části nebo nákladu), povodeň/záplava, vichřice, krupobití, pád stromů/stožárů/jiných předmětů (i když jsou součástí pojištěné věci nebo souboru), tíha sněhu nebo námrazy, pád nebo sesuv lavin, sesuv nebo zřícení půdy / skal / zemin, zemětřesení, vodovodní škody (únik vody/jiné kapaliny z jakéhokoliv technického nebo technologického systému), náraz vozidla (vlastního nebo cizího, provozovaného pojištěným nebo třetí osobou), kouř, aerodynamický třesk, nepřímý úder blesku, atmosférické srážky/vodovodní škody, krádeží vloupáním vč. loupežného přepadení, vandalský čin po vloupání, prostý vandalský čin, pojištění přepravy.

1. Pojištění odcizení (krádež vloupáním, loupež, prostá krádež) a vandalismu musí obsahovat konkrétní podmínky zabezpečení předmětů pojištění pro případ odcizení a vandalismu

2. Pojištění přepravy musí zahrnovat následující podmínky. Věci uvedené v předmětu pojistné smlouvy jsou pojištěny i po dobu přepravy, a to po dobu nakládky a vykládky věcí a dále po dobu nezbytného umístění v dopravním prostředku za účelem přepravy. Dopravním prostředkem se zpravidla rozumí vlastní motorová vozidla vypůjčitele, jím pronajatá, motorová vozidla řádně registrovaného koncesovaného silničního dopravce, železnice, přepravní prostředky koncesovaných leteckých a lodních dopravců. Pojištění přepravy se vztahuje na ztráty, zcizení či poškození pojištěných věcí, k nimž došlo během přepravy uvedenými dopravními prostředky a které vznikly jako bezprostřední a nevyhnutelný následek požáru, úderu blesku, výbuchu, nárazu nebo zřícení letadla, záplavy, povodně, vichřice, krupobití, dopravní nehody, zřícení silnice, mostu, tunelu nebo jiné člověkem vybudované stavby

3. Limity pojistného plnění musí být nastaveny tak, aby pojistné plnění pokrylo nezbytné náklady na odstranění způsobených škod formou restaurátorského zásahu či jiným odpovídajícím způsobem, směřujícím k uvedení věci do stavu před pojistnou událostí.

4. V případě použití obecné *pojistné smlouvy pro pojištění majetku a odpovědnosti vypůjčitele* musí tato smlouva obsahovat ustanovení dokládající, že pojištění se vztahuje i na cizí majetek, který není ve vlastnictví, správě apod. pojištěného. Jedná se tedy o majetek pojištěným užívaný na základě právního titulu (= smlouva o výpůjčce). Naplnění tohoto kritéria lze případně doložit *Certifikátem o pojištění* vydaným příslušnou pojišťovnou na základě platné pojistné smlouvy.

Odborné aspekty

Úspěšná realizace výstavy je, kromě právní stránky, spojena s naplněním některých odborných aspektů. Jejich respektování je zásadní zejména pro bezpečnost exponátů a eliminování rizik, které mohou ve svém důsledku způsobit poškození exponátu, ať vratné či nevratné, zánik exponátu či jeho zcizení.

Výběr výstavního prostoru

Výběr výstavního prostoru je jedním z prvních kroků, stojících na počátku projektu výstavy. Výběr relevantního prostoru je rozhodující pro úspěšnost výstavy jak z hlediska návštěvnického tak bezpečnostně-technického. Jedním z kritérií úspěšného hodnocení výstavy je bezesporu návštěvnost.

Návštěvnost ovlivňuje řada faktorů:

– *atraktivnost zvoleného tématu výstavy*

– *atraktivnost prostředí výstavy* – zájem návštěvníka je zaměřen nejen na výstavu samotnou, ale též na případné zpřístupněné přilehlé prostory historického objektu, muzea, galerie, knihovny… Atraktivnost může významným způsobem zvýšit i souběh více výstav či jiných kulturních akcí

– *dostupnost výstavního prostoru* – míněno dostupnost dopravní, ale též dostupnost např. pro hendikepované návštěvníky

– *vybavenost výstavního prostoru* – míněno jednak vybavenost ve smyslu doplňkových služeb (občerstvení, odpočinkové zóny, sociální zařízení…), jednak ve smyslu vybavení případnými audiovizuálními prostředky, jsou-li zakomponovány do scénáře výstavy

Bezpečnostně-technická kritéria výstavního prostoru jsou zásadní pro samotné rozhodnutí, zda zvolený prostor je způsobilý k uspořádání výstavy. Bezpečnostně-technická kritéria shrnuje tzv.

Facility Report

Facility Report neboli zpráva o stavu budovy shrnuje bezpečnostně-technická kritéria. Facility Report je zprávou, kterou vypůjčitel garantuje především dodržování stabilních klimatických a světelných podmínek vystavení a zajištění bezpečnostních opatření proti riziku odcizení, poškození nebo zničení exponátů. Jedná se o datovaný a autorizovaný protokol zpracovaný vypůjčitelem, popisující stav objektu, ve kterém se nachází výstavní prostor určený k uspořádání výstavy.

Facility Report by měl obsahovat následující kritéria a vyjádření k nim:

1. **Obecné informace o vypůjčiteli** – zejména název a adresa pořádající instituce – název, místo konání a doba trvání výstavy – kontaktní údaje o odpovědné osobě/kurátorovi – kontaktní údaje o pověřeném konzervátorovi/restaurátorovi pověřeném odborným dozorem
2. **Obecné informace o budově –** zahrnují zejména informace týkající se případných stavebních úprav budovy před zahájením výstavy či v jejím průběhu – umístění a typ budovy – charakteristika stavebního materiálu použitého pro vnější a vnitřní stěny – charakteristika stropů a podlah – podrobný popis umístění a vlastností výstavních prostor
3. **Technické informace o výstavním prostoru –** informace směřované k technickým charakteristikám zejména manipulačních prostorů (možnost příjezdu vozidel, typ a ozměry výtahu, rozměry dveřních otvorů) a definování podmínek pro manipulaci a balení exponátů – existence tranzitního depozitáře – místo kde se výpůjčky vybalují/balí – místo uložení obalového a transportního materiálu – způsob kontroly stavu věcí po dobu trvání výpůjčky
4. **Klimatické a světelné podmínky** – zaměřeno na informace týkající se způsobu sledování a regulace teploty a relativní vlhkosti ve výstavních prostorách, depozitářích a manipulačních prostorách – existence kontrolních systémů sledování teploty a relativní vlhkosti – typ osvětlení, možnosti regulace intenzity osvětlení a typy ochranných prostředků proti nadměrné intenzitě světla ve výstavních prostorách a vitrínách – prašnost prostředí
5. **Zabezpečení budovy –** podrobný popis způsobu ostrahy budovy a vypůjčených věcí – počet pracovníků ostrahy a jejich kvalifikace – podrobný popis zabezpečení objektu proti loupeži, násilnému vniknutí a vandalismu – existence a popis elektronických systémů ochrany (kamerové systémy, detektory vniknutí) výstavních prostor – zabezpečení výstavních vitrín (zábrany, bezpečnostní sklo, poplašné zařízení apod.)

6. **Protipožární ochrana** – podrobný popis protipožárních systémů a způsobu provádění monitoringu
7. **Pojištění –** popis kritérií pojistné smlouvy vypůjčitele včetně limitů pojistného plnění
8. **Historie výpůjček** – uvést přehled předchozích výstav se sbírkami podobného typu jako garance schopností vypůjčitele k realizaci výstavy
9. **Přílohy** – přílohou Facility Report jsou zpravidla: technické plány budovy s vyznačením výstavních prostor – půdorys výstavních prostor – fotografie současného stavu budovy, vchodů a výstavních prostor – souhrnná zpráva o klimatických podmínkách

Uvedená kritéria Facility Report jsou obecná, konkrétní podoba zprávy je v pravomoci vypůjčitele. Za vzorový Facility Report lze považovat dokument zpracovaný Metodickým centrem pro muzea výtvarného umění Národní galerie v Praze.[99]

Výstavní fundus

Výstavní fundus je vybavení zahrnující základní vybavení výstavního prostoru, jako jsou vitríny, panely, pulty, pódia, stěny apod. Z hlediska zajištění bezpečnosti exponátů a dodržení odpovídajících klimatických a světelných podmínek je rozhodující výběr výstavních vitrín. Současná nabídka vitrín vyráběných průmyslově i na zakázku je dostatečně široká. V běžné nabídce jsou především vitríny prosklené a celoskleněné, v kombinaci hliníkových profilů a skla nebo vitríny z laminovaných desek a skla.

Při výběru vitrín pro prezentaci historických knihovních fondů je nutné sledovat zejména následující parametry :

- prachotěsnost
- uzamykatelnost bezpečnostními zámky a západkami
- osvětlení (celoplošné, bodové, LED pásky) na principu studeného světla s možností regulace intenzity
- zabudovaný či mobilní systém regulace vlhkosti (odvlhčovací či zvlhčovací technologie, vložení pasivních absorbérů vody, mobilní zvlhčovače)
- bezpečnostní sklo a samostatný elektronický zabezpečovací systém v případě použití speciálních vitrín pro mimořádně hodnotné exponáty

[99] EVROPSKÝ PROTOKOL 2008.

Klimatické a světlené podmínky

Dodržení a možnost případné regulace klimatických a světelných podmínek ve výstavních prostorách a vitrínách je jednou ze základních podmínek pro bezpečnou prezentaci historických knihovních fondů. Mezi základní klimatické parametry pro prezentaci knižní produkce patří zejména teplota, relativní vlhkost vzduchu a světlo. Tyto parametry zásadním způsobem ovlivňují procesy podmiňující destrukci papíru a dalších materiálů použitých při výrobě knih.

Doporučená **hodnota relativní vlhkosti vzduchu** pro papír je RV 50±5 %. Tolerovány jsou hodnoty RV mezi 45–60 %. Při vyšších hodnotách relativní vlhkosti se zvyšuje pravděpodobnost mikrobiálního napadení plísněmi a bakteriemi a hrozí hydrolytický rozklad papíru. Při nižších hodnotách relativní vlhkosti pod 40 % se snižují mechanické vlastnosti papíru, křehne, láme se a rozpadá se.[100] Nezbytnou podmínkou je zabránit prudkým výkyvům v hodnotách relativní vlhkosti vzduchu. Nedodržení této zásady vede k nevratným poškozením vystavených exponátů.

Doporučené hodnoty **teploty vzduchu** jsou 18±2 °C. Akceptovány jsou dlouhodobější pozvolné změny teploty v rozmezí 13–21°C. Úroveň teploty a vlhkosti se vzájemně ovlivňují. Se vzrůstající teplotou dochází k urychlení všech chemických procesů probíhajících ve struktuře použitého materiálu. Kombinace působení nevhodné teploty a relativní vlhkosti vzduchu je velmi nebezpečná, především pokud obě veličiny kolísají.[101]

Světlo ovlivňuje stabilitu všech sbírek. Ultrafialová část světelného spektra působí jako katalyzátor všech oxidačních reakcí. Organickým materiálům jako je papír světlo způsobuje ztrátu pružnosti vláken papíroviny, jejich křehnutí, žloutnutí a rozpad, blednutí pigmentů. Mělo by být odfiltrováno UV záření, které vyvolává degradaci papíru (fotooxidaci), dochází ke štěpení makromolekul celulózy a následně ke žloutnutí a křehnutí papíru. Obdobné degradační procesy probíhají vlivem světla i v pergamenových, kožených a papírových vazbách. Ochrana papíru před účinky UV záření spočívá v použití UV filtrů, rolet, závěsů. Pokud má být kniha vystavena, je potřeba udržovat intenzitu dopadajícího světla (osvětlenost) na hodnotě 50 luxů, popř. i nižší. Infračervená složka záření vyvolává lokální zvýšení teploty, což vede k vysychání materiálu[102]. Osvětlení výstavních prostor i vitrín musí být zajištěno takovým zařízením, které minimalizuje vliv ultrafialové i infračervené části světleného spektra. **Základní zásadou je vyloučit přímý dopad denního světla na exponáty.** Přes dodržení všech opatření ke snížení negativního vlivu osvětlení je **nezbytné**, v případě vystavení knihy v rozevřené podobě,

[100] OURODOVÁ – NEORALOVÁ – VÁVROVÁ – HÁJEK 2022, s. 29-32.
[101] Tamtéž, s. 32-33.
[102] Tamtéž, s. 34-36.

v pravidelných, maximálně 14-denních intervalech tzv. *přelistovávat*, tedy měnit strany, které jsou vystaveny dopadajícímu světlu.

Přeprava vypůjčených věcí

Balení vypůjčených věcí zpravidla zajišťuje půjčitel. Před samotným balením je nezbytné provést následující základní kontrolu a opatření: Kontrola stavu papíru, výskytu plísní či hmyzu. Podle možností pořízení obrazové dokumentace stavu knihy..V případě poškození zajistit nutný restaurátorský zásah před transportem a vystavením, případně titul vyřadit ze seznamu vypůjčených věcí. Zpracovat pro každou vypůjčenou věc Condition Report (viz dále) Pro **přepravu** je vhodné použít speciální transportní obaly a klimaticky stabilní bedny odolné zároveň proti mechanickému poškození pro případ nehody po dobu transportu či jiné pojistné události, která může způsobit poškození či zničení vypůjčené věci. Vlastní transport předmětů musí být realizován za optimálních klimatických podmínek nebo v klimatizovaných dopravních prostředcích, aby nedocházelo k teplotním šokům. Po převozu na místo určení je vhodné umístit vypůjčené věci do transportního depozitáře – samostatné místnosti s možností regulace vlhkosti a teploty, kde dojde k postupné adaptaci vypůjčené věci na klimatické podmínky výstavních prostor.[103]

Condition Report (zpráva o stavu díla)

Jedná se o datovaný a autorizovaný protokol, popisující stav vypůjčeného díla, vytvořený pro konkrétní účel, v tomto případě prezentaci formou výstavy.
Dokument obsahuje popis současného stavu díla a měl by obsahovat:

1. **Informace související s dílem** – Název a adresa půjčitele – identifikační údaje vypůjčené věci (signatura, název, rozměry, materiál použitý pro vznik věci, číslo bedny, název výstavy) – číslo smlouvy o výpůjčce – číslo na seznamu vypůjčených věci.
2. **Požadavky na přesun vypůjčené věci, balení, instalaci, manipulaci –** Materiál použitý pro balení – instrukce týkající se instalace (osvětlení, teplota, relativní vlhkost) – požadavek na manipulaci v rukavicích – požadavek na manipulaci s věcí výhradně za přítomnosti kurýra.
3. **Záznam o změnách stavu díla –** Formální popis stavu věci (dobrý, poškozený, po konzervaci/restaurování) – Podrobný popis stavu a případných poškození. Záznam o změnách stavu díla je možné upravit pouze s písemným povolením půjčitele.

[103] Tamtéž, s. 58-60.

Uvedená kritéria Condition Report jsou obecná, konkrétní podoba zprávy je v pravomoci půjčitele. Za vzorový Condition Report lze považovat dokument zpracovaný Metodickým centrem pro muzea výtvarného umění Národní galerie v Praze.[104]

Instalace a demontáž výstavy

Při instalaci a demontáži výstavy je důležitá asistence restaurátora, který jako kurýrní doprovod na místě monitoruje klimatické a světelné podmínky, dohlíží nad rozbalením a balením exponátů. Kurýr ověřuje fyzický stav předmětu výpůjčky a porovnává ho se stavem zachyceným v Condition Report (důležité zejména při deinstalaci výstavy), exponát umísťuje do vitríny splňující výše uvedené parametry.[105] Před vlastní instalací zkontroluje klimatické podmínky a osvětlení výstavní prostory a vitríny. Exponát ve vitríně adjustuje na speciálně vyrobené stojánky nebo podložky z inertních materiálů. V případě prezentace zavřené knihy mohou být nakloněny nejvíce 15 stupňů od vodorovné roviny. Pokud jsou knihy vystavovány otevřené, musí být podepřeny stojanem z molitanu, nebo z plexiskla Perspex® nejlépe vyrobeným na zakázku. Otevřené listy by měly být uchyceny průhlednými nehybnými páskami z Melinexové/Mylarové fólie, aby se zabránilo jejich zavírání. Úhel otevření by měl být menší než 90°. Exponáty by neměly být upevňovány kovovými sponkami, lepeny samolepícími páskami, izolepami apod., ani by neměly přijít do kontaktu s těmito materiály. Při používání silonu je nezbytné podkládat v hranách silon inertní folií Melinex/ Mylar, aby se silon nevtlačoval do stránek či desek[106].

Demontáž výstavy je ukončena v okamžiku, kdy vypůjčené věci jsou protokolárně předány smluvnímu dopravci, který je odpovědný za převoz a předání vypůjčených věcí zpět půjčiteli. Předání vypůjčených věcí zpět do sbírek půjčitele je rovněž protokolárně zaznamenáno, včetně potvrzení v Condition Report.

Kontrola podmínek během výstavy

Organizátor výstavy jmenuje nejdéle k datu zahájení výstavy odpovědného pracovníka, který po celou dobu konání výstavy monitoruje podmínky, ve kterých jsou exponáty vystaveny. Provádí zejména pravidelnou kontrolu klimatických a světelných podmínek a jejich kolísání. V případě náhlých změn teploty a relativní vlhkosti, ať v souvislosti s prudkými vnějšími změnami klimatu (např. letní bouřky) či mimořádným zvýšením počtu návštěvníků přijímá

[104] CONDITION REPORT 2008.
[105] VYSTAVOVÁNÍ 2022.
[106] OURODOVÁ – NEORALOVÁ – VÁVROVÁ – HÁJEK 2022, s. 54.

bezodkladně příslušná opatření k regulaci teploty i relativní vlhkosti. Výsledky kontrol (zjištěné hodnoty teploty a relativní vlhkosti) zaznamenává do *výstavního deníku*, v případě výrazných výkyvů zjištěných hodnot zaznamená též přijatá opatření s vyznačením data a hodiny, kdy byla opatření realizována. Součástí pravidelné kontroly podmínek je též vizuální kontrola exponátů se zaměřením na případné negativní změny v adjustačních prostředcích či na viditelné změny na vlastních exponátech. Zjištěné změny opět zaznamená do výstavního deníku s uvedením přijatých opatření.

Odpovědný pracovník, určený k provádění pravidelné kontroly podmínek v průběhu výstavy, též zajišťuje přestránkování exponátů, v případě že jsou prezentovány v otevřeném stavu.

Součástí pravidelné kontroly podmínek v průběhu výstavy je též kontrola bezpečnostních opatření, přijatých organizátorem pro minimalizaci nebezpečí ztráty exponátu a vandalismu.

Zástupce půjčitele má právo kdykoliv v průběhu výstavy provést vlastní kontrolu podmínek. V případě negativních zjištění je povinen tato zjištění projednat s odpovědným pracovníkem organizátora. Přijatá opatření musí být protokolárně zaznamenána. Nenalezení shody v řešení zjištěných nedostatků může být důvodem k předčasnému ukončení smlouvy o výpůjčce.

POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA

ANNUARIO 1879–1903: *Annuario della nobilita italiana*. Pisa, Bari, 1879–1903.

ANNUAIRE 1843–1929: *Annuaire de la Noblesse de France.* Paris, 1843–1929.

ANNUAIRE 1847–1889: *Annuaire de la Noblesse de Belgique.* Bruxelles, 1847–1889.

ANNUAIRE 1889–1900: *Annuaire de la Noblesse de Russie*. Saint-Pétersbourg, 1889–1900.

BÁRTOVÁ 2020: BÁRTOVÁ, Kateřina. *Historický vývoj knižní vazby: Renesanční vazba.* Kateřina Bártová, Radomír Slovik. Litomyšl, 2020.

BÄUMLOVÁ 2013: BÄUMLOVÁ, Michaela. Soukromé knihovny tří diecézních kněží na sklonku středověku. Michaela Bäumlová. In: *Libri catenati Egrenses : knihy a knihovna chebských františkánů v pozdním středověku a raném novověku*. Praha, 2013 s. 33–84.

BEHR 1870: BEHR, Kamill v. *Genealogie der in Europa regierenden Fürstenhäuser*. Leipzig, 1870.

BLAŽEK 1884: BLAŽEK, Conrad. *Der Adel von Oesterreichisch-Schlesien.* Nürnberg, 1884.

BUCELINI 1655–1678: BUCELINI, Gabriel. *Germaniea Topo- Chrono- Stemmatographica Sacra et Prophana*. I.–IV. Ulmae, 1655–1678.

DEBRETT 1769–2020: *Debrett´s Peerage, Baronetage, Knightage, and Titles of Courtesy.* London, 1769–2020.

DEMUTH 1857: DEMUTH, Karl Joseph. *Geschichte der Landtafel im Markgrafthume Mähren.* Brünn, 1857.

DOERR 1900: DOERR, August von. *Der Adel böhmischen Kronländer*. Prag, 1900.

DURCHLAUCHTIGE WELT 1697–1731: *Durchl: Welt Oder Kurtzgefaßte Genealogische, Historische Politische Beschreibung, sämtlichen Grafen des Heil. Röm. Reichs. (und bekantesten Regenten in den übrigen Welt-Theilen.)* Hamburg, 1697–1731.

DURCHLAUCHTIGE WELT 1723–1757: *Der durchlauchtigen Welt. Neu vermehrter und verbesserter Geschichts-, Geschlechts- und Wappen-Calender*. Nürnberg 1723–1757.

FEJTOVÁ 2004: FEJTOVÁ, Olga. Měšťanský čtenář 17. století a recepce aktuální barokní literatury. In: *Barokní Praha - barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách. Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001*. Praha, 2004, s. 629–642.

FEJTOVÁ 2002: FEJTOVÁ, Olga. Měšťanská knižní kultura na cestě od baroka k osvícenství: odraz osvícenství v knihovnách pražských a gdaňských měšťanů. *Listy filologické*, 125, č. 3–4, 2002, s. 234–252.

FEJTOVÁ 2000: FEJTOVÁ, Olga. Die Entwicklung von Leserinteressen der Bürger der Prager Neustadt im 17. Jahrhundert auf Grund der Nachlassinventare. Fejtová, Olga. In: *Acta Comeniana. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského. = Internationale Revue für Studien über J.A. Comenius und Ideengeschichte der Frühen Zeit.= International Review of Comenius Studies and Early Modern Intellectual History*. Praha, 2000, s. 99–132.

FIALA 2001: FIALA, Michal. *Erbovní listiny Archivu Národního muzea*. Praha, 2001.

FIALA – HRDLIČKA – ŽUPANIČ 1997: FIALA, Michal – HRDLIČKA, Jakub – ŽUPANIČ, Jan. *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a studentské legie.* Praha, 1997, 505 s.

FRANK ZU DÖFERING 1928: FRANK ZU DÖFERING, Karl Friedrich von. *Alt-Österreichisches Adels-Lexikon*. Wien, 1928.

FRANK ZU DÖFERING 1989: FRANK ZU DÖFERING, Peter. *Adels Lexikon des österrischischen Kaiserthums 1804–1918*. Wien, Freiburg, Basel, 1989.

FRÖLICHSTHAL 2008: FRÖLICHSTHAL, Georg von. *Der Adel der Habsburgermonarchie im 19. Und 20. Jahrhundert.* Insingen, 2008.

GAUHE 1740, 1747: GAUHE, Johann Friedrich. *Des Heil. Röm. Reichs Genealogisch-Historisches Adels-Lexicon*. Th. I.–II. Leipzig, 1740, 1747.

GENEALOGISCHES 1763–1944: *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Fürstlichen Häuser*. Gotha, 1763–1944.

GENEALOGISCHES 1825–1942: *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser*. Gotha, 1825–1942.

GENEALOGISCHES 1848–1942: *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser.* Gotha, 1848–1942.

GENEALOGISCHES 1891–1893: *Genealogisches Taschenbuch des Uradels*. Bd. I.–II. Brünn, 1891–1893.

GENEALOGISCHES 1900–1942: *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Häuser.* Gotha, 1900–1942.

GENEALOGISCHES 1951–2009: Genealogisches Handbuch der Adels. Fürstliche, Gräfliche, Freiherrliche, Adelige Häuser. Limburg an der Lahn, 1951–2009.

GENEALOGISCHES 1905–1912/13: Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs. Wien, 1905–1912/13.

GENEALOGISCHES 1870–1894: Genealogisches Taschenbuch der Ritter- und Adelsgeschlechter. Brünn, 1870–1894.

GRITZNER 1894: GRITZNER, Maximilian. Die Europäischen Fürstengeschlechter nicht Römisch-Kaiserlicher oder Deutsch-bundesfürstlicher Extraction. Nürnberg, 1894.

GRITZNER 1887: GRITZNER, Maximilian. Die Fürsten des Heiligen Römischen Reiches. Nürnberg, 1887.

GROTE 1877: GROTE, Hermann. *Stammtafeln.* Leipzig 1877.

HAMANOVÁ 1959a: HAMANOVÁ, Pavlína. O několika vazbách ze 16.-18. století. In: *Ročenka Univerzitní knihovny v Praze 1958*. Praha, 1959, s. 107-119.

HAMANOVÁ 1959b: HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce XIX. stol*. Praha, 1959.

HAMANOVÁ 1965: HAMANOVÁ, Pavlína. Příspěvek k dějinám české vazby druhé poloviny 16. a první poloviny 17. století. In: *Historická knižní vazba 1964-1965*. Liberec, 1965, s. 7-18.

HAMANOVÁ – NUSKA 1966: HAMANOVÁ, Pavlína a NUSKA, Bohumil. *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny*. Praha, 1966.

HOPF 1858: HOPF, Karl. *Historisch-genealogisches Atlas.* Abteilung I. Deutschland. Gotha, 1858.

HRADY 1981–1988: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Díl I.–VII. Praha, 1981–1988.

JÄGER – SUSTENAU 1964: JÄGER-SUSTENAU, Hanns. *General-Index zu den Siebmacher schen Wappenbüchern 1605–1961*. Graz, 1964.

JECHL 1868: JECHL, Johann H. *Statistische Nachweisungen über den land- und lehentaflichen Grundbesitz im Kön. Böhmen*. Prag, 1868.

JECHL 1874: JECHL, Johann H. *Der böhmische Grossgrundbesitz*. Prag, 1874.

JONÁK 1865: JONÁK, Eberhard. *Der landtäfliche Grundbesitz im Königreiche Böhmen*. Prag 1865.

JONÁK 1879: JONÁK, Eberhard. *Der Landtafliche Grundbesitz im Königreiche Böhmen*. Prag, 1879.

KADICH – BLAŽEK 1899: KADICH, Heinrich von – BLAŽEK, Conrad. *Der mährische Adel*. Nürnberg, 1899.

KAŠPAR 2005: KAŠPAR, Jan. Knihovna kláštera františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze (dějiny, knižní fond a současný stav). In: *Historia Franciscana II. : sborník textů : kapitoly z dějin české františkánské provincie sv. Václava u příležitosti 300. výročí úmrtí provinčního ministra a významného učence Bernarda Sanniga (1704) a 400. výročí příchodu františkánů k Panně Marii Sněžné v Praze (1604)*. Kostelní Vydří, 2005, s. 225–268.

KINSKÝ 1933, 1948: KINSKÝ, Zdeněk Radslav. *U nás. Dle různých pramenů sestavil Z. R. Kinský.* Chlumec nad Cidlinou, 1933, 1948.

KLAR 1856: KLAR, Paul Alois. *Böhmens grosser Grundbbesitz, wie dieser in der königlichen Landtafel inneliegt*. Prag u. Leipzig 1856.

KNEIFL 1804–1806: KNEIFL, Reginald. *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien*. Brünn, 1804–1806.

KNESCHKE 1859–1870: KNESCHKE, Ernst Heinrich. *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon.* Leipzig, 1859–1870.

KNESCHKE 1852–1854: KNESCHKE, Ernst Heinrich. *Deutsche Grafen-Haeuser der Gegenwart. Bd. I.–III*. Leipzig, 1852–1854.

KOLÁŘ – SEDLÁČEK 1902, 1925: KOLÁŘ, Martin – SEDLÁČEK, August. *Českomoravská heraldika. Díl I.–II*. Praha, 1902, 1925.

KRÁL Z DOBRÉ VODY 1900: KRÁL Z DOBRÉ VODY, Vojtěch. *Heraldika.* Praha, 1900.

KRAMERIUS 2022: *Digitální knihovna Kramerius* [online]. Dostupné z: https://kramerius.nkp.cz/ [cit. 26.6.2022].

KRINKE 2019: KRINKE, Filip. Vývoj knihovny litoměřické kapituly od 16. století po současnost. Filip Krinke. In: *Poohří 6 : sborník z konference konané v Žatci 8. a 9. října 2015 : města a společnost Louny : Historie a současnost Poohří ve spolupráci s Destinační agenturou Dolní Poohří, Regionálním muzeem K.A. Polánka v Žatci, Městským muzeem v Kadani, Oblastním muzeem v Lounech a Státním okresním archivem Louny*. Louny, 2019 s. 39–60.

KTD: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha, 2003. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002557&local_base=KTD [cit. 2022-06-29].

KUČA 1996–2011: KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl I.–VIII*. Praha, 1996–2011.

LIFKA 1934: LIFKA, Bohumír. *Zámecké a palácové knihovny v Čechách: přehled historicko-topografický*. Praha, 1934.

LIFKA 1955: LIFKA, Bohumír. *Zámecké, hradní a palácové historické knihovny českých zemí ve sféře Národního musea*. Praha, 1955.

LUSTIG 1935: LUSTIG, Rudolf. *Schematismus velkostatků v zemi Moravskoslezské.* Praha, 1935.

LUSTIG – SVĚTNIČKA 1933: LUSTIG, Rudolf – SVĚTNIČKA, František. *Schematismus velkostatků v Čechách*. Praha, 1933.

MANUSCRIPTORIUM 2022: *Manuscriptorium. Digital library of Written Cultural Heritage* [online]. Dostupné z: https://www.manuscriptorium.com [cit. 2022-06-22].

MAŠEK 1997: MAŠEK, Petr et al. *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Band 2, Tschechische Republik: Schlossbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag*. Hildesheim, 1997.

MAŠEK 2008–2010: MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti. Díl I.–II*. Praha, 2008–2010.

MAŠEK – TURKOVÁ 2004: MAŠEK, Petr – TURKOVÁ, Helga. *Zámecké, hradní a palácové knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: k výstavě 50 let oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea 1954–2004: Muzeum knihy Žďár nad Sázavou květen – říjen 2004*. Praha, 2004.

MEGERLE VON MÜHLFELD 1822: MEGERLE VON MÜHLFELD, Johann Georg. *Österreichisches Adels–Lexikon.* Wien, 1822.

MEGERLE VON MÜHLFELD 1824: MEGERLE VON MÜHLFELD, Johann Georg. *Ergänzungsband zu dem Österreichisches Adels-Lexikon.* Wien, 1824.

MERAVIGLIA-CRIVELLI 1886: MERAVIGLIA-CRIVELLI, Rudolf Johann. *Der böhmische Adel.* Nürnberg, 1886.

MODRÁKOVÁ 2018: MODRÁKOVÁ, Renáta. Historické jádro knihovny premonstrátů v Teplé. Renáta Modráková. *Dějiny a současnost*, 40 (2018), č. 5, s. 26–27.

MYSLIVEČEK 2005–2006: MYSLIVEČEK, Milan. *Velký erbovník. Díl I.–II*. Praha, 2005–2006.

NEUESTER 1877: *Neuester Schematismus der Herrschafdten und Güter deren Besitzer und Pächter, sowie der dabei angestellten Beamten in der Markgrafschaft Mähren.* Brünn, 1877.

NEUESTER 1887: *Neuester Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken in Mähren und Schlesien*. Brünn, 1887.

NEUESTER 1899: *Neuester Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken in Mähren und Schlesien*. Brünn, 1899.

NEUESTER 1912: *Neuester Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken in Mähren und Schlesien*. Brünn, 1912.

NEŠKUDLA 2014: NEŠKUDLA, Bořek. Obnova Strahovské knihovny za opatů Jana Lohelia a Kaspara Questenberga. Bořek Neškudla. In: *Bibliotheca Strahoviensis*, 11 (2014). Praha, 2014, s. 49–93.

NUSKA 1963: NUSKA, Bohumil. České renesanční vazby ve východočeských sbírkách. In: *Práce muzea v Hradci Králové B/5*. Hradec Králové, 1963, s. 105-140

NUSKA 1965: NUSKA, B.: Typologie českých renesančních vazeb. Terminologie, slohové určování a datování materiálu. In: *Historická knižní vazba 1964-1965*. Liberec, 1965, s. 19-145.

NUSKA 1970-1971: NUSKA, Bohumil. Vazby z knihovny vyšebrodského kláštera: (stručná zpráva o materiálu). Bohumil Nuska. In: *Strahovská knihovna : Sborník Památníku národního písemnictví*, 5-6, (1970-1971 [vyd. 1971]). Praha, 1971, s. 227-235.

NUSKA 1992: NUSKA, Bohumil. Husova ikonografie ve výzdobě českých knižních vazeb 15. a 16. století. Nuska, Bohumil. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada C - Literární historie*, 37 (1992 [vyd. 1995],), č. 3-4, s. 1-31.

OURODOVÁ – NEORALOVÁ – VÁVROVÁ – HÁJEK 2022: OURODOVÁ, Ludmila – VÁVROVÁ, Petra – NEORALOVÁ, Jitka – HÁJEK, Pavel. *Metodika preventivní péče o historické knihovní fondy v specifických podmínkách památkových objektů ve správě NPÚ* [online]. Praha, 2015 [cit. 26.6.2022]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_local/downloadDocument.htm?hash=1106ca285e790db2b3dc26cbe1819930&userid=anonymous

PEŠEK – FEJTOVÁ 2004: PEŠEK, Jiří – FEJTOVÁ, Olga. Postila Johanna Spangenberga v měšťanských knihovnách raného novověku. In: *Seminář a jeho hosté. II. Sborník příspěvků k nedožitým 70. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*. Praha, 2004, s. 101–122.

PEŠEK – FEJTOVÁ 2001–2003: PEŠEK, Jiří – FEJTOVÁ, Olga. Měšťanský čtenář a české kroniky v Praze raného novověku. In: *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Čtenář a jeho knihovna. = Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles*. České Budějovice, 2003, s. 183–196.

PEŠEK – FEJTOVÁ 2001–2002: PEŠEK, Jiří – FEJTOVÁ, Olga. Recepce díla Erasma Rotterdamského v měšťanském prostředí v Čechách na přelomu 16. a 17. století. In: *Miscellanea. Národní knihovna České republiky. Oddělení rukopisů a starých tisků. = National Library of the Czech Republic. Department of the Manuscripts and Early Printed Books*, 17 (2001–2002). Praha, 2001–2002 [vyd. 2003], s. 13–28.

PEŠEK – FEJTOVÁ 1997: PEŠEK, Jiří – FEJTOVÁ, Olga. Recepce díla Martina Luthera v pražských a lounských měšťanských knihovnách doby předbělohorské. In: *Documenta Pragensia*, 15 (1997). Praha, 1997, s. 83–123.

PILNÁČEK 1930: PILNÁČEK, Josef. *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930.

PILNÁČEK 1991: PILNÁČEK, Josef. *Rody starého Slezska*. Brno, 1991.

POUZAR 1996–2017: POUZAR, Vladimír. *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha, 1996–2017.

PROCHÁZKA 1877: PROCHÁZKA, Johann F. *Böhmens land- und lehentäflicher Grundbesitz*. Prag, 1877.

PROCHÁZKA 1880: PROCHÁZKA, Johann F. *Topografisch- statistischer Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreich Böhmen*. Prag, 1880.

PROCHÁZKA 1886: PROCHÁZKA, Johann F. *Böhmens landtäflicher Grundbesitz.* Prag, 1886.

PROCHÁZKA 1887: PROCHÁZKA, Johann F. *Beamten-Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen*. Prag, 1887. 418 s.

PROCHÁZKA 1891: PROCHÁZKA, Johann F. *Topographisch- Statistischer Schematismus Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen*. Prag, 1891. 786 s.

PROCHÁZKA 1969: PROCHÁZKA, Roman von. Böhmische Adelsfamilien ausgewählte, bisher nicht veröffentlichte Stammlisten böhmischer Adelsgeschlechter. In: *Österreichisches Familienarchiv Bd. 3*. Neustadt a. d. Aisch, 1969, s. 277–312.

PROCHÁZKA 1973: PROCHÁZKA, Roman von. *Genealogisches Handbuch erloschener böhmischen Herrenstandsfamilien.* Neustadt an der Aisch, 1973.

PROCHÁZKA 1990: PROCHÁZKA, Roman von. *Genealogisches Handbuch erloschener böhmischen Herrenstandsfamilien. Ergänzungsband.* München, 1990.

SEDLÁČEK 1925: SEDLÁČEK, August. *Českomoravská heraldika.* Praha, 1925.

SCHALER 1785–1789: SCHALER, Jaroslav. *Topographie des Königreichsn Böhmen. Band I.–XIII*. Prag, 1785–1789.

SCHEUFLER 1993: SCHEUFLER, Pavel. *Historické fotografické techniky*. Praha, 1993.

SCHIMON 1905: SCHIMON, Anton. *Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien.* Prag, ca 1905.

SCHWEIZERISCHES 1936: *Schweizerisches Geschlechterbuch.* Basel, 1936.

SOMMER 1833–1849: SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen. Band I–XVI*. Prag, 1833–1849.

STAMMBUCH 1860–1866: *Stammbuch der blühenden und abgestorbenen Adels in Deutschland. Band I.–IV*. Regensburg, 1860–1866.

ŠEDO 2014: ŠEDO, Ila. Několik poznámek k osudům arciděkanské knihovny v Plzni. Ila Šedo. In: *Humanismus v rozmanitosti pohledů : farrago festiva Iosepho Hejnic nonagenario oblata*. Praha, 2014, s. 415–421.

TITTEL 1881: TITTEL, Ignaz. *Statistik und Beamten-Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen*. Prag, 1881.

TITTEL 1885: TITTEL, Ignaz. *Statistik und Beamten-Schematismus des Gross-Grundbesitzes in der Markgraschaft Mähren und im Herzogthume Schlesien*. Wien und Olmütz, 1885.

TITTEL 1900: TITTEL, Ignaz. *Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen*. Prag, 1900.

TITTEL 1905: TITTEL, Ignaz. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes, der landwirth. Industrien und landwirth. Lehranstalten in der Markgrafschft Mähren und im Herzogtume Schlesien*. Prag, 1905.

TITTEL 1906: TITTEL, Ignaz. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen.* Prag, 1906.

TITTEL 1910: TITTEL, Ignaz. *Schematismus landtäflicher Güter, grösserer Rustikalwirtschaften, Beamten und Pächter im Königreiche Böhmen*. Prag, 1910.

TRNKA 2016: TRNKA, Pavel. Osudy Maltézské knihovny v Praze a její současný stav. Pavel Trnka. In: *Paginae historiae : sborník Národního archivu*, 24 (2016), č. 1. Praha, s. 7–46.

TYROFF 1831–1872: TYROFF, J. A. *Wappenbuch der Oesterreichischen Monarchie. Bd. I.– XXXXI*. Nürnberg, 1831–1872.

V NEJHLUBŠÍ ÚCTĚ 2021: *V nejhlubší úctě: katalog výstavy: Státní zámek Kozel 1.6.–31.7.2021*. České Budějovice, 2021.

VAVŘÍNEK 2005–2016: VAVŘÍNEK, Karel. *Almanach českých šlechtických a rytířských rodů.* Praha, 2005–2016.

VOIT 2008: VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 2. vyd. Praha, 2008.

VYSTAVOVÁNÍ 2022: Vystavování knihovních exemplářů [online]. In: *Encyklopedie knihy*. Praha, 2022. Dostupný z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Vystavov%C3%A1n%C3%AD_knihovn%C3%ADch_exempl%C3%A1%C5%99%C5%AF&oldid=18892 [cit. 2022-06-10].

VZDĚLANÝ ČTENÁŘ 2020: *Vzdělaný čtenář: katalog výstavy: státní zámek Kynžvart, 8. 8. – 10. 10. 2020*. České Budějovice, 2020. Dostupné také z: https://www.provenio.net/pdf/uploads/Vzdelany_ctenar_katalog.pdf [cit. 2022-06-10].

WARNECKE 1890: WARNECKE, Friedrich. *Die deutschen Bücherzeichen (Ex-Libris) von ihrem Ursprunge bis zur Gegenwart.* Berlin, 1890.

WIENER 1926–1937: *Wiener genealogisches Taschenbuch.* Wien, 1926–1937.

WOLNY 1833–1842: WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren*. *Band I.–VI.* Brünn, 1833–1842.

WURZBACH 1856–1890: WURZBACH, Constantin von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Wien, 1856–1890.

ZEDLITZ-NEUKIRCH 1836–1839: ZEDLITZ-NEUKIRCH, Leopold von. *Neues Preussisches Adels-Lexicon oder genealogische und diplomatische Nachrichten. Bd. I.–V.* Leipzig, 1836–1839.

ŠEBEK 2010: ŠEBEK, František. Zpřístupnění sbírek muzeí veřejnosti. In: BURIÁNKOVÁ, Michaela, ed. – KOMÁRKOVÁ, Anna, ed. – ŠEBEK, František, ed. *Úvod do muzejní praxe: učební texty základního kurzu Školy muzejní propedeutiky Asociace muzeí a galerií České republiky*. Praha, 2010, s. 245–283.

ŽUPANIČ – FIALA 2001: ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal. *Nobilitační listiny pro obránce pražských měst roku 1648.* Praha, 2001.

ŽUPANIČ – FIALA – STELLNER 2001: ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české.* Praha, 2001.

ŽUPANIČ – FIALA – KOBLASA 2014: ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – KOBLASA, Pavel. *Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra. Erbovní listiny.* Praha, 2014.

ŽUPANIČ 2012: ŽUPANIČ, Jan. *Židovská šlechta.* Praha, 2012.

ZÁKONY A NORMY

AUTORSKÝ ZÁKON 2000: Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky.* 2000, částka 36. Dostupné také z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-121 [cit. 2022-06-23].

CES ONLINE: *CES online. Centrální evidence sbírek muzejní povahy* [online]. Dostupné online z: https://www.cesonline.cz/arl-ces/cs/ces-uvod/ [cit. 2022-06-28].

CONDITION REPORT 2008: *Protokol o stavu předmětu* [online]. Praha, c2008. Dostupný z: http://www.mc-galerie.cz/admin/files/seminar/9-2019/Priloha-c-4-Condition-report-Evropsky-standard-pro-www.pdf [cit. 2022-06-29].

EVROPSKÝ PROTOKOL 2008: *Evropský protokol o bezpečnosti objektů*. Praha, c2008. Dostupný z: http://www.mc-galerie.cz/admin/files/seminar/9-2019/Priloha-c-1-Facility-report-Evropsky-standard-pro-www.pdf [cit. 2022-06-23].

KNIHOVNÍ ZÁKON 2001: Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2001, částka 98. Dostupný také z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-257 [cit. 2022-06-29].

MANUÁLY PROVENIENCE: Manuály: Evidence vlastníků knih a provenienčních záznamů [online]. In: *Virtuální rekonstrukce knižních celků*. Dostupné z: https://www.provenio.net/manualy/ [cit. 2022-06-29].

METODIKA PROVENIENCE: KAŠPAROVÁ, Jaroslava, ŠÍPEK, Richard. Certifikovaná metodika evidence knižní provenience a vlastníků knih [online]. Praha, 2014. Dostupné z: https://www.provenio.net/images/uploads/CERMET.pdf [cit. 2022-06-29].

MINIMÁLNÍ ZÁZNAM: *Minimální záznam RDA/MARC 21 pro textové monografické zdroje – staré tisky* [online]. Dostupné z: https://text.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/oddeleni-rukopisu-a-starych-tisku/Minimlnzznamprostartisky_RDA_2021.PDF [cit. 2022-06-29].

NÁRODNÍ AUTORITY ČR: Metodické materiály [online]. In: *Portál Národní autority ČR*. Dostupné z: https://autority.nkp.cz/jmenne-autority/metodicke-materialy [cit. 2022-06-29].

OBČANSKÝ ZÁKONÍK 2012: Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2012, částka 33. Dostupný také z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89 [cit. 2022-06-29].

PALIČKOVÁ 2019: *Katalogizace starých tisků RDA/MARC 21 – monografie: Instrukce a příklady / Zpracovala Tereza Paličková* [online]. Praha 2019. Dostupné z: https://text.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/oddeleni-rukopisu-a-starych-tisku/Rukovprokatalogizacistarchtisk_2021.pdf

PAMÁTKOVÝ ZÁKON 1987: Zákon č. 20/1987 Sb., České národní rady o státní památkové péči. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1987, částka 6. Dostupný také z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1987-20 [cit. 2022-06-29].

POŽADAVKY NA UKLÁDÁNÍ 2017: ČSN ISO 11799. *Informace a dokumentace – Požadavky na ukládání archivních a knihovních dokumentů*. Praha, 2017.

PROTOKOL 2022: *Protokol o stavu předmětu* [online]. Praha, c2008. Dostupný z: http://www.mc-galerie.cz/admin/files/seminar/9-2019/Priloha-c-4-Condition-report-Evropsky-standard-pro-www.pdf [cit. 2022-06-29].

SMĚRNICE NPÚ 2016: *Směrnice GŘ NPÚ k inventarizaci historických knihovních fondů (HKF) NPÚ*. Praha, 2016.

ZÁKLADNÍ PRAVIDLA: *Základní pravidla pro zpracování archiválií ver. 3.0* [online]. Dostupné z: https://www.mvcr.cz/soubor/zakladni-pravidla-pro-zpracovani-archivalii-ver-3-0-priloha-metodickeho-pokynu-c-1-2021.aspx [cit. 2022-06-23].

ZÁKON O PRODEJI 1994: Zákon č. 71/1994 Sb., o prodeji a vývozu předmětů kulturní hodnoty. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1994, částka 22. Dostupné také z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1994-71 [cit. 2022-06-29].

ZÁKON O SBÍRKÁCH 2000: Zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2000, částka 36. Dostupné také z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-122 [cit. 2022-06-29].

SEZNAM PUBLIKACÍ, KTERÉ PŘEDCHÁZELY METODICE (VÝSTUPY Z ORIGINÁLNÍ PRÁCE):

KAŠPAROVÁ, Jaroslava, ŠÍPEK, Richard. *Certifikovaná metodika evidence knižní provenience a vlastníků knih* [online]. Praha, 2014. Dostupné z: https://www.provenio.net/images/uploads/CERMET.pdf [cit. 2022-06-29].

MAŠEK, Petr et al. *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Band 2, Tschechische Republik: Schlossbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag*. Hildesheim, 1997.

MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti. Díl I.–II*. Praha, 2008–2010.

MAŠEK, Petr – TURKOVÁ, Helga. *Zámecké, hradní a palácové knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: k výstavě 50 let oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea 1954–2004: Muzeum knihy Žďár nad Sázavou květen – říjen 2004*. Praha, 2004.

OURODOVÁ, Ludmila – VÁVROVÁ, Petra – NEORALOVÁ, Jitka – HÁJEK, Pavel. *Metodika preventivní péče o historické knihovní fondy v specifických podmínkách památkových objektů ve správě NPÚ* [online]. Praha, 2015 [cit. 26.6.2022]. Dostupné z:

https://iispp.npu.cz/mis_local/downloadDocument.htm?hash=1106ca285e790db2b3dc26cbe1819930&userid=anonymous

Manuály: *Evidence vlastníků knih a provenienčních záznamů [online]. In: Virtuální rekonstrukce knižních celků*. Dostupné z: https://www.provenio.net/manualy/ [cit. 2022-06-29].

PALIČKOVÁ, Tereza. *Katalogizace starých tisků RDA/MARC 21 – monografie: Instrukce a příklady / Zpracovala Tereza Paličková* [online]. Praha 2019. Dostupné z: https://text.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/oddeleni-rukopisu-a-starych-tisku/Rukovprokatalogizacistarchtisk_2021.pdf